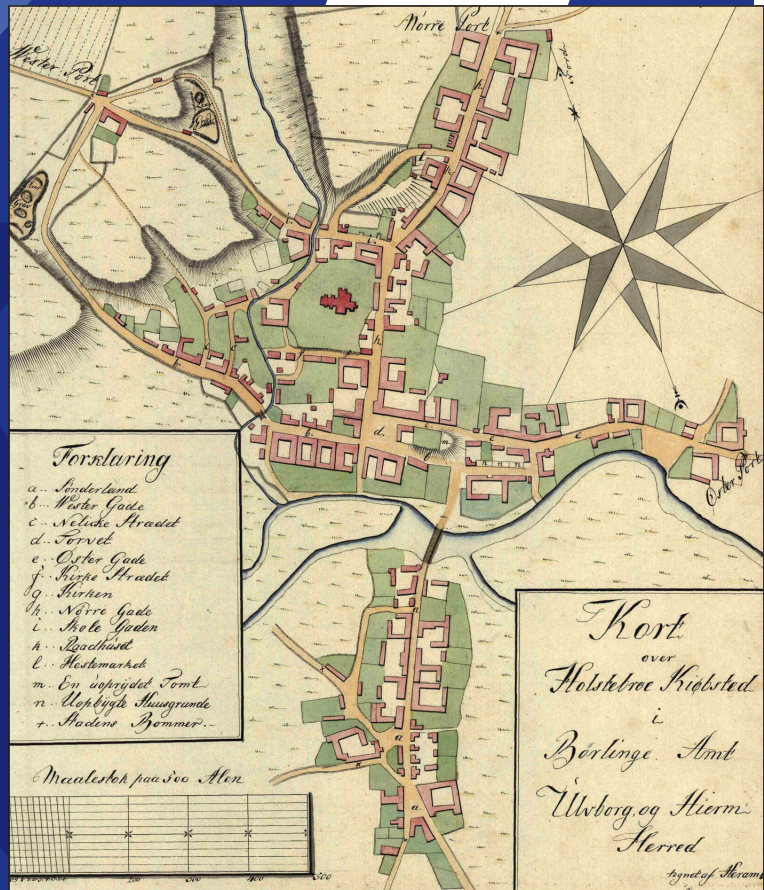

Zise

Byens skatter 1600 til 2011

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad
for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977.

Bestyrelsens medlemmer er:

Departementschef Peter Loft (formand), København,
forlagschef, mag. art. Henrik Fode (næstformand), Århus,
specialkonsulent Gunnar Jakobsen (sekretær), København,
arkivar, cand.mag. Jeppe Klok Due (redaktør), København,
chefkonsulent Eva Jochimsen (kasserer), København,
specialkonsulent Rikke Madsen, København,
skattedirektør Søren Vigilius Christensen, Hjørring,
chefkonsulent Ulrik Meinertz og kontorchef Tage Christensen, København.

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse
til Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø
eller på www.zise.dk. Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkeltmedlemmer, 500
kr. for institutioner og firmaer.

Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.
Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren, Jeppe Klok Due, jkd@sa.dk
eller [jepp.klok@gmail.com](mailto:jeppe.klok@gmail.com) eller til sekretæren, Gunnar Jakobsen,
Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø
gunnar.jakobsen@skat.dk.

www.zise.dk

ISSN 001 05-8355
Tryk: Dantryk Hurup A/S

400 års told- og skattehistorie

Zise fik på årets generalforsamling ny redaktør, da Thora Ribers skulle på barsel. Jeg blev valgt til ny redaktør, jeg hedder Jeppe Klok Due, og arbejder som arkivar på Rigsarkivet. Her har jeg bl.a. har ansvaret for aflevering af SKATs digitale arkivalier. Tidligere har jeg arbejdet bl.a. på Erhvervsarkivet i Aarhus og på Dansk Center for byhistorie.

Min interesse for told- og skattehistorien skyldes på den ene side min arbejdsmæssige relation med organisationen SKAT på den anden side har jeg arbejdet med del med skattearkivalier i forbindelse med formidling og forskning i økonomisk- og socialhistorie.

Som redaktør vil jeg arbejde på at udvikle Zise til et mere spændende tidsskrift. Af nye tiltag vil der fremover være en kort artikel fra enten Told- og Skattemuseet eller Rigsarkivet i hvert nummer, så læserne er opdateret om, hvad der foregår. Dernæst har Selskabets bestyrelse og jeg besluttet fremover at fokusere mere på skattevæsenets nyere historie samt markante begivenheder indenfor området. Jeg vil søge at gøre spredningen i indholdet større, og der vil blive arbejdet med Zises visuelle udtryk.

Tematisk males der med den brede pensel i dette nummer, hvor der trækkes nogle lange linjer i beskatningens historie gennem de sidste 400 år.

Temaet indledes af Claus Rafners tredje artikel om lokalskatter. Han redegør bl.a. for, at byernes økonomiske byrder i forbindelse med soldater-indkvartering var med til at etablere et landsdækkende, kommunalt skattesystem. For at få råd til at indkvartere kongens soldater i byerne, blev der udviklet et relativt avanceret skatteopkrævningssystem administreret af byerne selv.

For at dele skattebyrden mellem byer med henholdsvis mange og få soldater blev der endvidere etableret et nationalt system for udligning af skattebyrderne byerne imellem. Claus Rafner følger udviklingen fra slutningen af 1600 tallet op til omkring år 1900.

Fra 1903 tager Gunnar Viby Mogensen over, hvor Rafner slap, med en anmeldelse af Skatteankenævnenes 100-års-jubilæumsskrift af Henrik Fode og Laust Grove Vejlstrop. Ligningskommissionerne, der er en tidlig udgave af jubilarer, skulle forestå skatteligningen lokalt, idet det antoges, at lokale folk bedst var i stand til at ligne de lokale, idet de kendte forholdene. Endvidere var en lokal skatteforvaltning gratis for staten. Der var altså kontinuitet i udviklingen af skatteadministrationen fra slutningen af 1600-tallet og langt op i 1900-tallet.

Leon Jespersen har skrevet en anmeldelse af udstillingen Told- og Skat gennem 400 år, der var aktuel i sommers på Søbatteriet i Korsør. Udstillingen havde ikke samme strukturerende fokus som Rafner, Fode og Vejlstrop, men fremviste autentiske genstande og formidlede nogle mere overordnede træk af told- og skattevæsenets lange historie.

Herefter har Ole Degn skrevet sin tredje artikel om kongelig bygningsinspektør Hack Kampmanns toldbygninger i Jylland, denne gang er vi kommet til Skagen, tidligere har han skrevet om Aarhus Toldkammer i 32. årgang nr. 1 og Aalborg Toldkammer i 32. årgang nr. 2.

Endelig skriver folkene bag Told- og Skattemuseet om, hvordan de fremover vil formidle told- og skattehistorien, når museet flytter fra Langelinie Alle.

Lokalskatter og købstadskommuner

af *Claus Rafner*

I modsætning til sognekommunerne og amtskommunerne, hvis historie ikke går meget mere end et par århundreder tilbage, har købstæderne siden middelalderen fungeret som administrative enheder med en eller anden grad af selvstyre og med egne bykommunale skatter. Artiklen her beskriver det spektrum af lokale skatter, som var knyttet til købstadskommunerne, idet vi følger udviklingen fra slutningen af 1600-tallet og frem til begyndelsen af 1900-tallet. Købstæderne stod også for opkrævningen af en række statslige skatter, men fokus vil ligge på de skatter, som opkrævedes og anvendtes lokalt.

Skattefinansieringen af en lokal opgave kunne ske indenfor rammerne af selve købstadskommunen. Men der kunne også være tale om et større opgavefællesskab mellem flere byer, eventuelt med inddragelse af omliggende landdistrikter. Med tiden voksede antallet af lokale skatter og lokale opgavefællesskaber. Udviklingen tog rigtig fat i 1700-tallet, hvor både byerne og landdistrikterne oplevede et stigende antal lokale skatter i et stadig mere kompliceret system af opgavefællesskaber. Som reaktion herpå fulgte i 1800-tallet en sammenlægning af skatter og en forenkling af skattestrukturen. I nær sammenhæng hermed etableredes landkommunerne, og der skete en styrkelse af den administrative og politiske struktur såvel i købstadskommunerne som i landkommunerne.

I tidligere artikler i Zise er udviklingen på landet beskrevet. Der udkrystalliserede sig et todelte system af sognekommunale skatter og amtskommunale skatter, som tilknyttedes en administrativ og politisk struktur, hvorved sognekommunerne og amtskommunerne opstod.¹ Lovgivningsmæssigt fastsatte landkommunalanordningen af 13.8.1841 rammerne for de nye landkommuner, og for provinsbyernes vedkommende fandt en næsten samtidig kommunalreform sted ved købstadsanordningen af 24.10.1837, mens København fik sin særskilte reform ved en kommunalanordning af 1.1.1840. Politisk hørte disse reformer hjemme i den periode, hvor enevældens regering havde åbnet for en begrænset politisk debat i form af rådgivende stænderforsamlinger, og det afspejlede sig også i kommunallovgivningen, som styrkede befolkningens indflydelse på de lokale forhold.

Enevældens afskaffelse i 1848 afstedkom ikke straks nogen ny kommunalreform, selv om den nye junigrundlov sikrede kommunerne ret til selvstændigt at styre deres anliggender, dog under statens tilsyn. Men i løbet af 1850'erne og 1860'erne kom følgelovgivningen på plads, og resultatet samledes i en landkommunallov af 6.7.1867 og en købstadskommunallov af 26.5.1868, mens København fortsat behandledes særskilt ved kommunallov af 4.3.1857.

De nævnte kommunallove fastsatte primært de overordnede politiske og ad-

ministrative rammer for kommunerne. Hertil kom lovgivning specielt rettet mod det kommunale skattesystem, som i stigende grad blev reguleret. Lokale forskelle og traditioner udviskedes til fordel for et system bestående af nogle få kommunale skatter opkrævet efter ensartede retningslinier, som passede til den centraliserede kommunale økonomiske forvaltning. Bestræbelserne i retning af ensartethed omfattede også forholdet mellem by og land, omend vi skal helt frem til kommunalreformen i 1970, førend de sidste formelle forskelle mellem bykommuner og landkommuner forsvandt.

Byer og byskatter ved slutningen af 1600-tallet

I ældre tid var byerne kendetegnet ved særlige købstadsprivilegier, som dels gav dem eneret på en række erhverv, og dels indrømmede dem et vist selvstyre. Købstæderne udgjorde som følge heraf særskilte administrative enheder. De fleste byer var udstyret med fulde købstadsrettigheder, og i sådan en købstad fandtes et antal borgmestre og rådmænd, som tilsammen udgjorde byens styrende myndighed, kaldet rådet eller magistraten. Medlemmerne var efter 1660 alle udnævnt af kongen.

Byernes anden vigtige myndighed var byfogeden, hvis arbejdsområde var politivæsen, skifteväsen og retsväsen. Også han blev udnævnt af kongen. Nogle steder optrådte byfogeden tillige som den styrende myndighed, idet man ved en reform i 1682 bortrationaliserede borgmestre og rådmænd i de mindste købstæder.

Som supplement eller modvægt til dette overordnede bystyre fandtes forskellige

forsamlinger og småembeder, der gav borgerne mulighed for at påvirke beslutningerne og den daglige administration. Men antal og udvælgelsesmåde – valg ved afstemning, ombud, selvsupplering eller udpegning – varierede fra by til by.

Skatteväsenet var et af de områder, hvor borgerne udövede indflydelse. Området henhöorde under kämneren, som stod for byens økonomiske forvaltning, herunder oppebørslen af bykommunale og statslige skatter. Hvervet som kämner var et borgerligt ombud, gældende for et år ad gangen. Det var ringe aflønnet og ikke særlig eftertragtet, så selv om magistraten havde udnævnelsesretten, overlod man det ofte til borgerskabet at afgøre, hvem der skulle udpeges som kämner. Som leder af byens økonomiske forvaltning tog kämneren imod indbetalinger og lod pengene udbetale efter ordre fra bystyret, til hvem han hvert år aflagde et kämnerregnskab.

Mellem skatteyderne og kämneren var der i næsten alle byer indskudt en opkrævningsinstans for de enkelte kvarterer, hvor opkræverne havde betegnelser som rodemester, skatmester, fjerdingsmand, lægdsmand eller lignende. Rodemestrene, eller hvad de nu hed rundt omkring, udnævntes på samme måde som kämnerne, altså ved borgerligt ombud. Til brug for skatteopkrævnningen fik de en genpart af listen over skatteydere for det pågældende kvarter.

En anden vigtig instans i skatteforvaltningen var takserborgerne, som skulle påligne bykommunale og statslige skatter. Takserborgerne blev valgt af byens borgerskab, eller de skulle i det mindste godkendes af borgerne, hvad enten dette skete på åbne borgermøder eller i et borgerudvalg sammensat af repræsentanter

De bykommunale skatter, også kaldet indenbys skatter, omfattede en ordinær skat, der blev udregnet en gang om året, men eventuelt fordelt over flere terminer. Dertil kom ekstraordinære skatter, hvis byen stod overfor specielle udgifter.

Til eksempel kan vi tage kærnerregnskabet fra 1673 for Rudkøbing, hvis skatteregister omfattede 426 skatteskillings, heraf 224 for ejendom og 198 for næring. I afrundede rigsdalerbeløb omfattede hovedposterne i kærnerregnskabet følgende, idet vi bemærker, at regnskabet følger datidens princip, hvor indtægtsiden består af bruttoindtægter, mens restancer og fritagelser står på udgiftssiden:²

Statsskatter pålignet med	
54 skilling pr. skatteskillings	240 rd
Indenbys skat pålignet med	
32 skilling pr. skatteskillings	142 rd
Diverse indtægter	13 rd
<i>Indtægter ialt</i>	<i>395 rd</i>
Statsskatter	217 rd
Lønninger og salærer	89 rd
Diverse	20 rd
Skatterestancer og	
skattefritagelser	69 rd
<i>Udgifter ialt</i>	<i>395 rd</i>

Statsskatterne udskiltes til et regnskab for sig selv, som blev aflagt til de centrale myndigheder. Her var man alene interesseret i, at statens udskrevne beløb af byen (217 rigsdaler i matrikelskat og saltskat) indkom med det fulde beløb. Hvordan byen selv pålignede skatten på indbyggerne var mindre interessant, for som det fremgår, udskrev man et lidt højere beløb for at dække restancer, fritagelser og omkostninger.

Den bykommunale skat blev udskrevet med 142 rigsdaler, og hertil kom andre indtægter på 13 rigsdaler. Til sidstnævnte hørte blandt andet en skat af folk uden borgerskab, men som alligevel udøvede borgerlig næring. Desuden fandtes en række småafgifter i form af eksempelvis borgerskabspenge, stadepenge og tinglysningsafgift på skøder. De fleste af småafgifterne deltes mellem magistraten og byen, ligesom bøder fra byfogedens kasse deltes mellem kongen, magistraten og byen. Kærnerregnskabet førte kun byens andel til indtægt.

På udgiftssiden vejede lønningerne tungest, når vi ser bort fra statsskatterne. Det drejede sig især om løn til byskriver, bysvend, vægtere og skolelærere, ligesom kærner og byskriver fik et mindre salær for udarbejdelse af kærnerregnskab og skatteregister. Resten af udgifterne vedrørte hovedsagelig rejser i byens ærinde og vedligeholdelse af byens ejendomme.

Forholdene i Rudkøbing svarede til en typisk lille dansk købstad. I de større byer var der basis for mere specialisering, ikke alene med hensyn til forvaltning og embeder, men også med hensyn til udgifter og tilhørende øremærkede skatteindtægter. København var i den henseende i særklasse, hvor der i eksempelvis i 1680'erne optrådte formålsbestemte skatter som renovationsskat, lygteskat, sprøjteskat, vægterskat og brolægningsskat.

Byernes bidrag til indkvarteringen

Foruden pengeskatter til staten og købstadskommunen måtte byboerne i lange perioder også bidrage til hærens indkvartering. Der var tale om en byrde, som blev pålagt af staten, men som administrere-

des lokalt, og som i øvrigt varierede meget fra by til by, hvilket gav den et udpræget lokalt islæt, og meget beroede desuden på traditionen. Traditionelt blev byrden opgjort i antal portioner, idet en portion svarede til en menig soldats indkvartering. Målt i penge blev en portion sat til 1 skilling om dagen.

Foruden den interne fordeling af indkvarteringen i byerne var der spørgsmålet om den overordnede fordeling af indkvarteringen mellem byerne. Fæstningsbyerne, som i sidste halvdel af 1600-tallet omfattede København, Helsingør, Nakskov, Korsør, Nyborg og Fredericia, var selvskrevne til at huse garnisoner. Selv om en garnison skabte større omsætning i byen, var det dog for mange borgere en mærkbar byrde at skulle huse fremmede soldater. For at tage brodden af de værste klager blev en række andre byer på skift pålagt indkvartering, og staten benyttede desuden i årene 1664-1673 det princip, at byer uden indkvartering kunne blive pålagt at yde en kontant hjælpeskat til byer med indkvartering. Endvidere lattede man på byernes indkvartering i 1670, hvor det meste af rytteriet forflyttedes til det nyoprettede ryttergods på landet. Men man iværksatte ikke en regulær fordeling af indkvarteringsbyrden, så nogle byer var i perioder helt uden indkvartering og hjælpeskat, eksempelvis Rudkøbing i 1673, som det fremgår af regnskabet ovenfor.

Krigsårene under Den skånske Fejde 1675-1679 medførte naturligvis øget indkvartering mange steder, og det samme gjaldt under en oprustning i årene 1682-1684. Man begyndte da at fordele indkvarteringen mellem flere byer, og lovgivningen på området blev stærkt forbedret. Som rettesnor blev det således ved forord-

ning af 5.5.1683 fastlagt, at indkvarteringen skulle lignedes med halvdelen på grundtaksten og halvdelen på næringstaksten. Det understregedes i en efterfølgende forordning af 12.6.1683, at indkvarteringen omfattede husrum med seng samt lys og brænde, hvortil kom staldtrum til heste, men derimod ikke bespisning og foder. Endelig understregede en forordning af 20.12.1684, at repræsentanter valgt af byens borgere skulle deltage i ligningen af indkvarteringen.

Den store nordiske Krig 1709-1721 gav atter anledning til ekstraordinær indkvartering, men den påfølgende tilbagevenden til fredsårenes ordinære indkvartering i byer og på ryttergods opretholdtes kun i en kort årrække. Ryttergodset ændrede nemlig karakter til almindeligt fæstegods, og i løbet af 1700-tallet bortsolgtes det. Det gav en større indkvarteringsbyrde i byerne, og i samme retning trak det, at hæren udvidedes med mere mandskab.

Et reglement af 23.6.1740 foreskrev, hvordan rytteriet skulle indkvarteres i byerne, og i den forbindelse blev der igen gjort brug af indkvarteringshjælpeskatter.³ Dernæst fulgte ved forordning af 3.8.1763 samt reglement af 21.4.1764 en samlet ordning for, hvordan hele hæren skulle indkvarteres. Fra da af blev indkvarteringen et større puslespil med fordeling af mandskab og hjælpeskatte blandt alle byer, således at byrden fordeltes så ligeligt som mulig.

Lad os som eksempel se på, hvordan indkvarteringen foregik i Køge i 1772. Hæren havde i 1763 tilskrevet byen at indkvartere en eskadron af Sjællandske Dragonregiment, inklusiv mandskabets koner, samt at dække udgifter til sygestue, fodermagasin, rekvisitter med

videre. Ifølge hærens seneste opgørelse fra 1767 omfattede eskadronen følgende portioner:⁴

1 chef	9 portioner
1 kaptajn	6 portioner
2 løjtnanter á 3 portioner	6 portioner
1 feltskærer	2 portioner
1 vagtmester	2 portioner
6 korporaler á 2 portioner	12 portioner
2 tamburer á 1 portion	2 portioner
108 dragoner á 1 portion	108 portioner
34 medfølgende koner á 1 portion	34 portioner
60 heste á 1 portion	60 portioner
Udgifter til sygestue, fodermagasin m.v.	32 portioner
Ialt	273 portioner

Vi bemærker, at alle omkostninger blev opgjort i portioner, og at jo højere rang mandskabet havde, jo flere portioner – og dermed dyrere indkvartering – var de tillagt. Højere officerer foretrak imidlertid ofte selv at leje en passende bolig, og i stedet fik de så kontantværdien af deres portioner udbetalt som et huslejetilskud. Derfor var der dette år kun 122 portioner, som skulle belægges in natura med mandskab, hvortil kom 34 portioner til konerne og 60 portioner til hestene. Resten af portionerne skulle opkræves kontant og indbetales til kærneren, som derefter udbetalte pengene til de pågældende officerer, ligesom kærneren også afholdt udgifterne til sygestue, fodermagasin m.v.

I 1772 omfattede Køge bys grundtakst 3.137½ rigsdaler, og næringstaksten blev opgjort til 593 næringsskilling. I princippet skulle portionerne fordeles ligeligt på grund og næring, men her som andre steder fortsatte man ofte i længere tid med

de en gang fastsatte og afrundede fordelingsstal. Derfor blev der regnet 22 rigsdaler til en grundportion og 4½ næringsskilling til en næringsportion. Det gav en lidt større byrde på grundtaksten end på næringstaksten, og totalen blev godt 274, altså et lille overskud i forhold til de budgetterede 273 portioner, men lidt restancer skulle man altid regne med.

Derefter fulgte arbejdet, hvor takserborgere og øvrige udmeldte borgerrepræsentanter i overværelse af kærneren skulle fordele byrden, alt sammen under hensyntagen til, at en eventuel kone indlogeredes sammen med manden. Ofte manglede en borger lidt grund og næring i at kunne tillægges en hel portion, og en anden borger havde lidt grund eller næring i overskud. Det løstes på den måde, at portionsværdien af det overskydende blev tillagt som en direkte kontant hjælp til den, der manglede lidt portionsværdi i at nå op på en hel portion. Atter andre overskudsbeløb forfaldt som kontante ydelser til kærnerkassen, fordi det drejede sig om fornævnte betalinger til officerer samt udgifter til sygestue og fodermagasin m.v.

Portionsværdien ved de kontante afregninger blev opgjort på månedsbasis, og da man regnede i militære lønningsmåneder á 32 dage, benyttede man værdien 32 skilling pr. portion. Med en grundportion på 22 rigsdaler og en næringsportion på 4½ næringsskilling omregnede man derpå portionsværdien til i runde tal at udgøre 1½ skilling pr. rigsdaler grundtakst og 7 skilling pr. næringsskilling. Borgernes samlede kontante månedsbetalinger blev på den måde ca. 36 rigsdaler, hvoraf ca. 17 rigsdaler gik til andre borgere, og resten til kærnerkassen.

Her kommer så en ekstra krølle ind i

billedet, for de nævnte beløb viser kun opgørelsen for en vintermåned (7 måneder af året). Om sommeren (5 måneder af året) var udgifterne til lys og brænde minimale, så her regnede man portionsværdien og de kontante portionsbetalinger til det halve, hedder det i regnskabet.

Alle portioner og betalinger noteredes i et skatteregister, hvor der var taget hensyn til individuelle privilegier, idet nogle embedspersoner var helt fritaget for indkvartering, og atter andre kun for indkvartering in natura. På grundlag af skatteregistret udfærdigedes de endelige indkvarteringsbillerter til hver borger. Det var et indviklet system, og det er forståeligt, at man i videst mulig omfang fortsatte med gamle portionsstørrelser og benyttede afrundede faktorer i udregningerne.

Dermed var regnskabet over indkvarteringen dog ikke helt færdig, for Køge var belagt med en relativt større indkvarte-

ring end andre byer. Kæmnerkassen modtog derfor i 1772 et samlet beløb på 185 rigsdaler i hjælpeskat fra andre byer. Man kan dermed sige, at hjælpeskatterne fungerede på to niveauer, dels de kontante betalinger mellem borgerne for at ramme en hel portionsstørrelse, og dels de medlembyes betalinger.

I forbindelse med et nyt indkvarteringsreglement af 8.5.1775 iværksatte regeringen en ny såkaldt generalligning over, hvordan den ordinære indkvartering ideelt set burde fordeles mellem byerne, og hvordan afvigelser fra normen skulle udløse hjælpeskatte. Som hidtil dækkede generalligningen dog ikke København og de bornholmske byer, da de havde deres egne ordninger. I København opkrævede man således et særskilt indkvarteringsbidrag til medfinansiering af byens indkvartering.

I Fredericia blev den private soldaterindkvartering først afskaffet i 1930'erne, da Bülow's Kaserne opførtes. På billedet, som viser en af byens ejendomme fra begyndelsen af forrige århundrede, ses et soldaterkammer med egen dør og vindue helt til venstre i bygningen. Sådanne soldaterkamre eller rytterkamre var fast tilbehør til mange ejendomme i byer med privat indkvartering. Kamrene var som regel sparsomt udstyret, men lovgivningen fastsatte visse minimumskrav. (Foto fra Fredericia Museum).

Generalligningen blev revideret flere gange, således i 1781,⁵ og dernæst mere grundlæggende i forbindelse med et nyt reglement af 4.8.1788. Generalligningen i 1788 tog udgangspunkt i tre forhold for at opstille en fordelingsnøgle mellem byerne: et 9-års gennemsnit af byernes konsumtionsindtægter, familiernes antal i hver by, samt antallet af ydere af ekstraskat i hver by. Af de tre forhold udregnedes et gennemsnit, som blev sat i forhold til den takserede værdi af den samlede ordinære indkvartering på ialt 54.500 rigsdaler årligt. Den lokale stiftsamtmænd havde dog mulighed for at modificere resultatet, inden den endelige fordelingsnøgle trådte i kraft. I øvrigt fungerede ordningen på den måde, at byer, som havde for lidt indkvartering i forhold til deres andel af de 54.500 rigsdaler, skulle yde en tredjedel af forskellen i hjælpeskat, mens byer med for meget indkvartering modtog en hjælpeskat på en tredjedel af forskellen. Når man ikke regnede med det fulde beløb, var det fordi, man tog højde for, at byerne også havde fordele af en indkvartering.⁶

En ny generalligning udarbejdes i 1804 med tilbagevirkende kraft fra 1800, men den var i realiteten blot en forholdsvis nedsættelse baseret på, at det normerede totalbeløb reduceredes fra 54.500 rigsdaler til 40.100 rigsdaler. Derpå fulgte en reel, omend mindre, omfordeling i 1818 med udgangspunkt i en ny indkvarteringsforordning af 15.11.1816, hvor udgangspunktet var et totalbeløb på 54.500 rigsbankdaler. Man fulgte fortsat princippet fra 1788, bortset fra, at den modtagende part nu kun fik en fjerdedel i hjælpeskat. Derved skabtes et overskud, da den afgivende part fortsat skulle yde en tredjedel. Overskuddet indgik i en

fond, som skulle komme byer til hjælp i de undtagelsestilfælde, hvor indkvarteringen viste sig alt for belastende.⁷

I 1844 blev den fordelingsnøgle, som generalligningen byggede på, erstattet med en fælles fordelingsnøgle gældende for flere skatter. Selve indkvarteringsordningen fortsatte dog nogle år endnu, men efter enevældens fald blev det en politisk målsætning, at staten i højere grad skulle dække omkostningerne ved indkvarteringen, ligesom skattesystemet skulle forenkles. Med virkning fra 1851 blev det gamle mellembys system med generalligning og indkvarteringshjælpeskat derfor ophævet. Når byerne herefter blev pålagt ordinær indkvartering, måtte staten udbetale en godtgørelse til kommunen, som på sin side måtte give de private værter en takstmæssig betaling, med mindre kommunen opfyldte sin indkvarteringspligt ved at opføre kaserner.⁸

Mellembys skatterepartitioner

Med indførelsen af en udligningsordning i form af mellembys hjælpeskat fremstår hærens indkvartering som et tidligt eksempel på, hvordan staten pålagde byerne at samarbejde på landsplan om at løse en overordnet opgave efter en given fordelingsnøgle.

Sådanne opgavefællesskaber mellem byerne fandtes også på lokalt niveau. I den forbindelse må først og fremmest nævnes delinkventudgifterne, altså en række omkostninger ved retsforfølgelse af kriminelle. Med forbillede i landdistrikternes delinkventrepartitioner indførtes således i årene 1734-1735 den ordning, at byernes delinkventudgifter årligt skulle opgøres inden for hvert stift og derpå fordeles blandt stiftets byer.

Fordelingen, eller repartitionen, som man kaldte det, skete efter en fordelingsnøgle baseret på byernes indbyggertal og tilstand. Byerne i Ålborg og Viborg stifter blev dog slået sammen i en fælles pulje, og de bornholmske byer indgik ikke i Sjællands stift, men dannede en egen pulje, indtil de i 1741 blev slået sammen med øens landdistrikter til en fælles pulje for hele Bornholm. Internt i byerne skulle delinkventudgifterne lignedes af takserborgerne efter formue og vilkår (også kaldet ligning efter formue og lejlighed).⁹

Delinkventomkostningerne samt enkelte andre lokale skatter udlignedes mellem byerne på stiftsniveau. Ved forordning af 8.1.1830 ændredes stiftsligningerne imidlertid til udligninger på amtsniveau. Baggrunden var den, at overtilsynet med købstæderne i forbindelse med amtsreformen af 1793 efterhånden var overgået fra stiftamtmandene til amtmændene, og det faldt da naturligt at lade amtet være basis. Den mellembys fordeling i amtet skulle i øvrigt udregnes på grundlag af, hvad byerne hidtil havde ydet til stiftsligningen. Men da amterne var noget mindre end stifterne, medførte ændringen, at eksempelvis Århus skulle betale alle sine delinkventudgifter selv, idet Århus var eneste købstad i det daværende Århus amt, så i henseende til samarbejde var omlægningen et tilbageskridt. Det skal dog tilføjes, at Århus amt blev sammenlagt med Skanderborg amt i 1867.

Foruden det rent bymæssige samarbejde om lokalt at udligne delinkventudgifterne fandtes også en række lokale opgaver, som by og land var sammen om at finansiere. Her skulle bidraget først repareret mellem by og land, dernæst fulgte den mellembys repartition, og sluttelig kom den interne ligning i hver

by. For landdistrikternes vedkommende integreredes finansieringen efterhånden i den amtskommunale beskatning, primært via de i 1820 oprettede amtsrepartitionsfonde, således som det er beskrevet i en tidligere artikel. De vigtigste af disse kombinerede skatter af by og land vil også blive omtalt i det følgende, hvor tilgangsvinklen er byernes bidrag.

En af de lokale opgaver, som by og land finansierede sammen, angik aflønningen af læger. Det skete i takt med, at Danmark i løbet af 1700-tallet forsynedes med læger, som ansattes fra centralt hold, og som blandt andet skulle yde gratis lægehjælp til ubemidlede. Lægerne aflønnedes med et fast pengebidrag fra byerne og landdistrikterne i deres embedsdistrikt, og skatten blev kaldt doktorskat eller kirurgiskat, afhængig af, hvilken slags læge, som oppebar indtægten. Administrativt lå skatten ikke i helt faste rammer, idet beløbet nogle steder opkrævedes af amtstuen og viderebetaltes efter ordre fra de centrale myndigheder, mens det andre steder betaltes efter en lokal ordning, hvor hver by ydede sit bidrag direkte til lægen.

Ved reskript af 26.10.1792 indførtes endnu en lokal aflønningsskat, nemlig veterinærlærlingebidraget. Hensigten var at uddanne dyrlæger, og inden for hvert stift skulle by og land gå sammen om at skaffe 100 rigsdaler årligt til en veterinærlærlings uddannelse. Beløbet fordeltes fra centralt hold indenfor stiftet mellem landdistrikterne og byerne, og opkrævningen foregik via den lokale amtstue.

Doktorskatten, kirurgiskatten og veterinærlærlingebidraget ophørte overalt i Danmark med virkning fra 1833 som led i en skatteomlægning. Staten overtog aflønningen, men tog sig betalt i

form af et fast årligt refusionsbidrag fra landdistrikterne og byerne. Refusionen udvidedes desuden med et beløb til Døvstummeinstituttet i København, men til gengæld gav staten et tilskud til at dække visse delinkventomkostninger, så nettoresultatet, fra regnet hovedstadens bidrag, blev på 22.000 rigsbankdaler årligt, hvoraf amtsrepartitionsfondene skulle yde 5/6 og byerne 1/6. Den mellembyss fordeling af beløbet skete efter fordelingsnøglen for indkvarteringshjælpekatten. Der fulgte dog senere nogle ændringer i refusionsbidraget, således forhøjedes det til 34.500 rigsbankdaler årligt med virkning fra 1848.¹⁰

En anden skat med lokale rødder var tugthusskatten, eller bidraget til straffeanstalter, som det senere kom til at hedde. Skatten indførtes ved reskript af 7.2.1766 som et fast årligt bidrag af hele Jylland til Viborg tugthus. For byernes vedkomme drejede det sig om 300 rigsdaler årligt, som fra centralt hold fordeltes mellem byerne, mens ligningen internt i byerne skete efter grundtaksten. På Fyn blev der ved reskript af 3.4.1782 indført et tilsvarende bidrag til tugthuset i Odense. Tugthusskatten justeredes i forbindelse med skatteomlægningen i 1833, og fordelingen blev herefter den, at det jyske bidrag reparteredes med 7/8 på amtsrepartitionsfondene og 1/8 på byerne. Samtidig fastsattes det, at den mellembyss fordeling i Jylland skulle følge fordelingsnøglen for indkvarteringshjælpekatten.

På Sjælland og Lolland-Falster kom bidrag til tugthusene i København og på Møn først i gang i 1834, hvor amtsrepartitionsfondene og byerne blev pålagt at udrede en samlet tugthusskat. Heraf skulle amtsrepartitionsfondene svare 5/12, København 6/12 og de øvrige byer

1/12, hvoraf sidstnævnte bidrag ligeledes fordeltes mellembyss efter fordelingsnøglen for indkvarteringshjælpekatten.

De her omtalte skatterepartitioner kan inddeles i to grupper: For det første dem, hvor byernes beløb lå nogenlunde fast, såsom bidragene til tugthuse og til aflønninger af embedsmænd. For det andet var der de skatter, som varierede fra år til år, fordi de skulle dække en ubestemt udgift, som eksempelvis delinkventudgifterne. Et andet eksempel på en variabel lokal skat gjaldt byernes fordeling af udgifterne vedrørende byernes pligt til at yde transport, når embedsmænd rejste i det offentlige tjeneste. Det startede i 1727 som en hjælp fra tre sjællandske byer til Ringsted, som var særligt bebyrdet med disse frirejser, og i 1775 udvidedes ordningen til alle sjællandske byer med undtagelse af København. De samlede omkostninger ved frirejserne lignedes mellem byerne efter en bestemt fordelingsnøgle, og hvis den enkelte bys pålignede beløb var mindre end omfanget af dens ydede rejser, havde byen penge til gode, og omvendt skyldte den penge til andre byer, hvis det pålignede beløb var størst. Samme ordning blev i 1792 indført på Fyn.¹¹

Systemet med frirejser reorganiseredes ved forordning af 26.6.1844 om fribefordringsvæsenet. Forordningen opstillede forskellige kategorier af frirejser: kongerejser, der skulle ydes in natura som hidtil, kongelige tjenesterejser for det offentlige i almindelighed, samt amtsrejser og sognerejser i et lokalt anliggende. Kongelige tjenesterejser skulle nu overalt indgå i en ordning, hvor udgifterne fordeltes indenfor hvert amt i overensstemmelse med udligningsforordningen af 1830. De gamle stiftsvisse ordninger for Sjælland og Fyn ophørte, og i stedet blev

Fordelingnøglerne for mellembysskatterepartitioner 1788, 1818 og 1844

Beløb for hver købstadskommune - fraregnet København og Bornholm - i forhold til angivne sum for hele Danmark. Desuden er angivet mellemresultat for hver landsdel.

	Generalligningen 1788 Rigsdaler	Generalligningen 1818 Rigsbankdaler	Fordelingnøglen 1844 Rigsbankdaler:skilling
Helsingør	3.225	3.244	5:80
Hillerød	644	648	1:39
Slangerup	322	-	-
Frederikssund	322	324	0:28
Roskilde	1.449	1.458	2:38
Holbæk	966	972	1:58
Nykøbing Sjælland	483	486	0:78
Kalundborg	1.288	1.296	1:66
Slagelse	1.288	1.296	2:42
Korsør	644	648	1:12
Skælskør	322	324	0:69
Ringsted	644	648	0:86
Sorø	322	324	0:62
Næstved	1.288	1.296	1:70
Vordingborg	644	648	1:16
Præstø	322	324	0:57
Store Heddinge	322	324	0:72
Køge	805	810	1:57
Stege	805	810	1:23
<i>Sjælland</i>	16.105	15.880	26:89
Stubbekøbing	368	370	0:68
Nykøbing Falster	809	814	1:39
Nysted	346	348	0:68
Rødby	439	442	0:83
Sakskøbing	443	446	0:62
Maribo	474	477	1:03
Nakskov	1.025	1.031	1:80
<i>Lolland-Falster</i>	3.904	3.928	7:19
Rudkøbing	682	686	1:34
Fåborg	754	759	1:59
Svendborg	1.534	1.543	2:70
Nyborg	1.049	1.055	2:20
Kerteminde	516	519	1:30
Odense	3.288	3.308	7:02

	Generalligningen 1788 Rigsdaler	Generalligningen 1818 Rigsbankdaler	Fordelingsnøglen 1844 Rigsbankdaler:skilling
Bogense	449	452	1:00
Middelfart	674	678	1:09
Assens	916	921	1:79
Fyn	9.862	9.921	20:15
Kolding	1.230	1.237	1:95
Fredericia	1.510	1.519	3:37
Vejle	710	714	2:06
Skanderborg	400	402	0:65
Horsens	1.900	1.911	3:73
Århus	2.883	2.900	5:40
Ebeltoft	400	402	0:68
Grenå	548	551	0:66
Randers	2.380	2.394	5:06
Mariager	280	282	0:41
Hobro	400	402	0:57
Viborg	1.900	1911	2:53
Skive	240	241	0:74
Nibe	400	402	0:88
Ålborg	3.917	3.940	5:47
Sæby	479	482	0:55
Frederikshavn	-	-	0:92
Skagen	348	350	0:83
Hjørring	376	378	1:18
Nykøbing Mors	407	409	0:86
Thisted	611	615	1:37
Lemvig	290	292	0:50
Holstebro	530	533	0:87
Ringkøbing	410	412	0:91
Varde	530	533	1:08
Ribe	1.550	1.559	1:86
Jylland	24.629	24.771	45:69
Danmark	54.500	54.500	100:00

Kilde: Reskript af 23.8.1788, Kancelli cirkulære af 3.9.1818 samt plakat af 23.12.1843.

Slangerups købstadsrettigheder overgik i 1809 til byens udskibningssted Frederikssund, men allerede i 1788 lod man Frederikssund indgå i generalligningen som særskilt by. Frederikshavn blev først købstad i 1818, og er ikke med i generalligningerne 1788 og 1818.

princippet, at den årlige udgift i amtet repareredes med 5/6 på amtsrepartitionsskatsfondene og 1/6 på byerne. Med hensyn til amtsrejser, der angik den enkelte by, skulle udgiften repareres på byerne i amtet. Denne repartition, såvel som den videre repartition af andelen på 1/6 af kongelige tjenesterejser, skulle ske efter byernes indbyggertal.

Situationen var nemlig den, at man ved forordning af 7.6.1843 havde fundet det formålstjenligt at koordinere de forskellige fordelingsnøgler, som anvendtes, når skatter skulle fordeles mellem flere byer. Fordelingsnøglerne omfattede for det første generalligningen til indkvarteringshjælpskatten, som allerede havde fået en vis overordnet status ved skatteomlægningen i 1832, hvor refusionsbidraget samt tugthus-skatterne uden for Fyn overgik til at blive fordelt efter denne nøgle. Dernæst var der fordelingsnøglen til delinkventomkostningerne, og endelig var der specielle fordelinger af tugthus-skatten på Fyn samt af frirejserne på Sjælland og Fyn. Fra og med 1844 indførtes imidlertid en fælles fordelingsnøgle, som skulle baseres på byernes indbyggertal. Til grund lagde man folketællingen i 1840, og det blev bestemt, at en ny fordelingsnøgle skulle opstilles hvert 10'ende år, når en ny folketælling var foretaget.¹²

Fordelingsnøglen af 1844, samt de ældre fordelingsnøgler fra generalligningerne 1788 og 1818, er vist i omstående oversigt. Mens generalligningerne byggede på en budgetteret samlet udgift for indkvarteringen, byggede fordelingsnøglen af 1844 på, hvordan udgifterne ville fordele sig, hvis summen beløb sig til 100 rigsbankdaler.

Som led i skattereformerne efter enevældens ophør blev flere af de nævnte

skatter afskaffet, eller rettere sagt, man sammenlagde med virkning fra 1851 en række statslige og lokale skatter til fordel for en ny statslig skat, den såkaldte ligningsskat. I den forbindelse bortfaldt indkvarteringshjælpskatten, tugthus-skatten, refusionsbidraget vedrørende læger med videre, samt udligningen af frirejser i kategorien kongelige tjenesterejser.¹³

Ligningsskatten havde sin egen fordelingsnøgle, men dermed bortfaldt ikke fordelingsnøglen baseret på folketællinger. Den benyttedes fortsat til repartitioner mellem byerne i hvert amt, når det gjaldt fordelingen af delinkventudgifter og amtsrejser, ligesom visse andre udgifter også fordeltes på denne måde.¹⁴

De øvrige lokale skatter fortsatte en tid endnu. Til disse hørte aflønningen af datidens bødler, de såkaldte mestermænd. I 1686 fik mestermændene på Lolland-Falster således kongens godkendelse til at opkræve et fast pengebidrag af beboerne på landet samt i byerne, og efterhånden fulgte lignende ordninger med sådanne mestermandspenge i resten af landet. Ved embedssammenlægninger blev mestermandenes distrikter stadig større, men skatten fortsatte frem til 1866, hvor mestermændene, som nu var fælles for hele Danmark, kom på statens lønningsliste.¹⁵

En anden lokal skat var bidraget til sindssygeanstalter. Det startede på Fyn i 1827, hvor Odense Gråbrødre Hospitals dårekiste i en årrække fik tillagt et årligt bidrag på 600 rigsbankdaler af de fynske amtsrepartitionsskatsfonde og byer, hvilket fordeltes i forholdet 2:1. Dernæst fulgte fra 1848 og 1855 nye bidrag til sindssygeanstalter for henholdsvis Jylland og østifterne, hvor staten ganske vist lagde

pengene ud, men hvor de årlige udgifter efterfølgende repareredes på amtsrepartitionsfondene og byerne, denne gang i forholdet 7:1, og den mellembyes fordeling fulgte den allerede opstillede fordelingsnøgle baseret på indbyggertallet. Internt i byerne blev skatten lignet efter formue og vilkår. Senere fulgte bidrag til flere sindssygeanstalter, men i 1884 overgik finansieringen af alle disse anstalter til staten, og de lokale bidrag bortfaldt.

Fra oprettelsen af rådgivende provinsialstænder i 1834 og frem til enevældens fald blev en række tilknyttede udgifter til forsamlingerne i Viborg og Roskilde ligeledes fordelt på land og by i henholdsvis Jylland og østifterne. I Jylland skulle byerne betale 14/48 af udgifterne, mens byerne i østifterne tegnede for 23/63 af udgifterne, heraf 12/63 fra København og 11/63 fra de øvrige byer. Den mellembyes repartition skete i forhold til byernes indbyggertal ved folketællingen i 1834.¹⁶

Endelig skal nævnes bidraget til skolelærerhjelpekasser. Kasserne oprettedes amtsvis ved skoleanordningen af 1814 med det formål at finansiere visse særlige skoleudgifter, hovedsagelig via bidrag fra landdistrikterne og byerne i amtet. Ved lov af 8.3.1856 afløstes skolelærerhjelpekasserne af amtsskolefonde, og ordningen blev efterhånden den, at bidraget blev udskrevet af by og land i forhold til indbyggertallet hvert sted. Amtsskolefondene fungerede frem til kommunalreformen i 1970 og nedlagdes kort efter.

Mange af de lokale mellembyes skatteudligninger omfattede ikke København, for hovedstaden var af en sådan størrelse og med en sådan særstilling, at den som regel havde sine egne ordninger. Byerne på Bornholm var som regel heller ikke omfattet af de mellembyes ordninger, idet

deres ringe størrelse nødvendiggjorde et samarbejde mellem by og land. Samarbejdet startede i 1741 vedrørende øens delinkventudgifter, som fordeltes mellem by og land i forholdet 1:3, mens det mellembyes forhold blev følgende, beregnet ud fra en samlet sum for byerne på 100 rigsdaler:

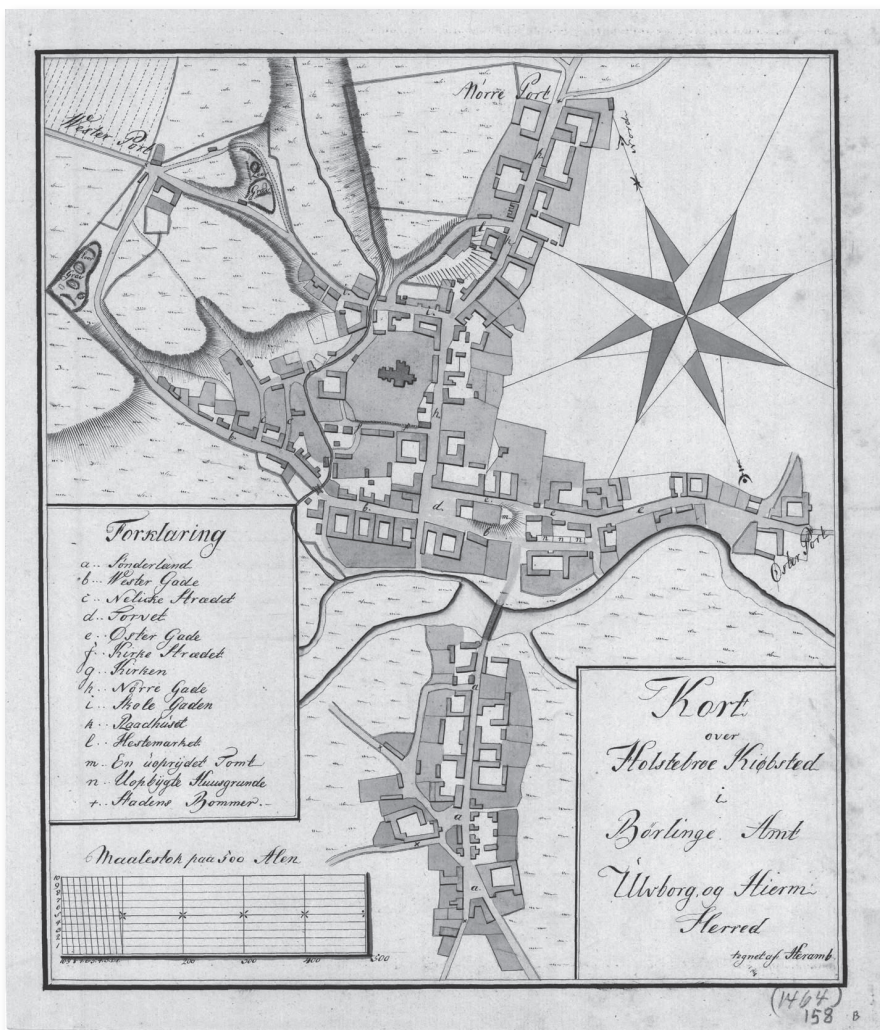
Rønne	41:64 rigsdaler
Hasle	7:48 rigsdaler
Svaneke	12:48 rigsdaler
Neksø	28:32 rigsdaler
Åkirkeby	10:00 rigsdaler
<i>Ialt</i>	<i>100:00 rigsdaler</i>

Det bornholmske samarbejde videreførtes, da amtsrepartitionsfondene oprettedes i 1820. Fordelingsforholdet mellem by og land aftaltes dog i 1850 til 1:2, og fordelingen mellem byerne skulle nu ske efter indbyggertallet.¹⁷

Princippet på Bornholm var altså, at de bidrag, som faldt på amtsrepartitionsfonden, efterfølgende fordeltes mellem by og land, hvorimod man i resten af Danmark holdt byerne ude af amtsrepartitionsfondene ved en forlods bidragsfordeling mellem amtsrepartitionsfonde og byer. Det amtskommunale fællesskab mellem by og land, som kendetegnede Bornholm, kom først i resten af Danmark i forbindelse med kommunalreformen i 1970. Indtil da var det kun i særlige sager, at by og land dannede et finansielt fællesskab, såsom med hensyn til amtsskolefondene.

Byskatter og kassevæsen i 1800-tallet

Byernes skatter – samt indtægter og udgifter i almindelighed – betaltes og bogførtes via kærnerkassen og kærnerregnskabet. Nogle fagområder havde imidler-

Kort over Holstebro omkring 1800. Frem til slutningen af 1700-tallet var størsteparten af de danske købstæder blot småbyer på under 1000 indbyggere, hvis indre struktur af gader og bebyggelser ikke havde ændret sig meget siden 1600-tallet. Af større offentlige bygninger fandtes ofte blot en kirke og et rådhus, hvor sidstnævnte var mødested for byens styrelse og byens domstol. Holstebro lignede i den henseende en typisk dansk købstad med kirke og rådhus beliggende midt i byen. Som det fremgår af kortet, var byens indfaldsveje forsynede med bomme. Det var af hensyn til den statslige konsumtionsafgift af indførte varer, som alle købstæder var

pålagt frem til 1850. Afgiften opkrævedes ved bommen eller byporten, og når det drejede sig om brænde, måtte med hjemmel i indkvarteringsreglementet tillige betales en lokal afgift, portbrænde, som hjælp til byens brændselsudgifter til garnisonens vagstue. Modsat de fleste andre købstæder var Holstebro uden havn og dermed også uden toldsted. Men ellers kunne der også i forbindelse med den søværts trafik være tale om oppebørsel af lokale afgifter, eksempelvis til byens havnekasse. (Vejdirektoratets købstadskort 1795-1805, Rigsarkivet)

tid deres eget kassevæsen og fungerede uafhængigt af kærnerkassen. Det gjaldt således fattigvæsenet. Ved reglement af 5.7.1803 reorganiseredes fattigvæsenet, og det blev nu muligt at udskrive en fattigskat, som den lokale fattigkommission skulle ligne på formue og vilkår. Fattigskatten tilfaldt fattigkassen, som bestyredes af fattigkommissionen.

Skolevæsenet havde også en særskilt kasse. Ved skolereformen i 1814 fandt en reorganisering sted, som havde træk fælles med ordningen af fattigvæsenet i 1803. Skolereformen indebar således, at det blev muligt at udskrive en skoleskat, som lignedes af den lokale skolekommission på formue og vilkår, og skoleskatten tilfaldt skolekassen, som bestyredes af skolekommissionen.

Lovgivningens krav i 1700-tallet om udbygning af brandvæsenet førte i mange byer ligeledes til særskilte kasser og tilhørende øremærkede skatter, såsom

sprøjteskat. I samme periode etableredes en brandforsikring i byerne, og dermed tilkom samtidig et nyt udskrivningsgrundlag for skatter, nemlig ejendommenes forsikringssum.

Situationen i byerne ved starten af 1800-tallet var således den, at der fandtes en kærnerkasse samt et voksende antal specialkasser til særlige opgaver, og hver kasse var tillagt bestemte skatter. København var fortsat førende i den henseende, idet man her havde indrettet en kasse for hver af de større skatter, og hver kasse havde sin bestemte opgave, som illustreret i omstående tabel. Tabellen viser samtidig størrelsen af byens vigtigste kommunale skatter og afgifter samt deres udskrivningsgrundlag i årene 1803-1806.¹⁸ Få år senere, da Københavns vandforsyning i 1812 reorganiseredes, tilkom i øvrigt endnu en skat, vandskatten, som pålignedes bygningernes etageareal.¹⁹

Københavns kommunale skatter og afgifter 1803-1806.

Årligt gennemsnitsbeløb samt udskrivningsgrundlag og oppebørselskasser.

<i>Skat</i>	<i>Rigsdaler</i>	<i>Udskrivningsgrundlag</i>	<i>Kasse</i>
Borgervæbningsskat	12.509	Grundtakstportionsantal	Borgervæbningskassen
Grundskat til fattige	9.959	Grundtakstportionsantal	Grundskatkassen
Indkvarteringsskat	36.897	Grundtakst- og næringsportionsantal	Indkvarteringskassen
Sprøjteskat	10.950	Brandforsikringssum	Sprøjtekassen
Brolægningsskat	18.600	Areal af stenbro langs facaden	Brolægningskassen
Lygteskat	13.909	Facadelængde	Lygtekassen
Vægterskat	35.975	Facadelængde	Vægterkassen
Renovationsskat	28.248	Facadelængde	Renovationskassen
Port- og passagepenge	4.403	Afgift ved passage af byportene	Renovationskassen
Accise- og havnepenget	14.305	Afgift af skibe og varer	Kærnerkassen
Borgerskabspenge	3.797	Afgift af borgerskabsbreve	Kærnerkassen
Tiendepenge	2.035	Afgift på udførte kapitaler	Kærnerkassen
Kopulationspenge	1.310	Afgift på vielser	Kærnerkassen

Udviklingen i byerne fulgte dermed udviklingen på landet. Der tilkom stadig flere opgaver, som skulle finansieres ved lokale skatter, og som skulle administreres på sin særlige måde. Men ligesom der i 1800-tallet indtrådte en forenkling af skatter og en samling af den administrative struktur i landdistrikterne, således undergik også byerne en lignende udvikling. Med hensyn til de mellembys skatter har der allerede været peget på skattesammenlægninger og udviklingen af en fælles fordelingsnøgle. Tilsvarende blev de interne skatteforhold i byerne regulerede og forenklede.

Et skridt i den retning blev taget med købstadsanordningen af 24.10.1837, som krævede, at byerne årligt opstillede et samlet budget omfattende såvel kærnerkassen som specialkasserne. Hermed begyndte en integration af de forskellige kassers regnskaber, og ved lov af 11.2.1863 om den bykommunale beskatning tog man skridtet fuldt ud. De forskellige bykommunale specialkasser, herunder fattigkassen og skolekassen, blev nu ophævede og underlagt kærnerkassen; kirkevæsen og havnevæsen holdtes dog udenfor. Samtidig reorganiseredes skattestrukturen, så der herefter kun blev tre direkte skatter: en personlig skat, som pålignedes formue og vilkår, samt to skatter af fast ejendom, nemlig dels en husskat, som pålignedes i forhold til bygningernes forsikringssum, og dels en grundskat, som pålignedes efter hartkorn. I forbindelse med grundskatten gennemførtes en ny matrikulering, hvor både købstadsgrunde og markjorder denne gang blev ansat i hartkorn.

En af de skatter, som ved denne lejlighed bortfaldt, var næringsskatten af borgerlige erhverv. Denne gamle standsskat

passede ikke rigtig ind i tiden, og allerede ved lov af 23.1.1862 var det blevet muligt for byerne at omlægge næringsskatten til en skat af ejendom eller af formue og vilkår. Efterhånden som beskatningsloven af 1863 førtes ud i livet, blev ordningen den, at ejendomsskatterne lå fast, og hvad der ellers behøvedes af skatteindtægter, dækkedes af den generelle personskat lignet efter formue og vilkår.

Købstadsanordningen af 1837 og beskatningsloven af 1863 gjaldt kun for provinsbyerne, men også i København forenkledes skattesystemet, og her var man på vanlig vis lidt forud for provinsen. Ved reskript af 31.5.1814 etableredes således en fælles skatteopkrævning via kærnerkassen, herefter kaldet stadens hovedkasse, hvor alle beløb bogførtes og eventuelt viderefordeltes til specialkasser. Den efterfølgende forenkling af de mange skattearter kom med lov af 19.2.1861, som med virkning fra 1862 sammenlagde renovationsskat, vægterskat, lygteskat og borgervæbningsskat samt to tredjedele af ligningsskatten, hvilket blev til en ny grundskat. Endvidere sammenlagdes fattigskat, vandskat og en tredjedel af ligningsskatten, hvilke blev til en arealskat, der pålignedes etagearealet. Endelig ændredes næringskatten til en almindelig indkomstskat, hvorimod brolægningsskatten vedblev uændret, nemlig pålignet i forhold til facadelængde og gadebredde.

Ved skattereformloven af 15.5.1903 omlagdes skattestrukturen, så beskatningen i købstadskommuner og landkommuner i højere grad kom til at følge de samme principper. Det betød for byerne, at skatten på formue og vilkår (i København indkomstskatten) bibeholdtes som en personlig skat, dog opdelt efter

opholds- og erhvervskommune, aktieselskabsskatten tilkom som en ny skat, og endelig blev det fra 1.7.1904 muligt at supplere med en skat på ejendomsværdi (ejendomsskyld), hvorved den hidtidige grundskat og husskat (i København arealskat) gradvis kunne ophæves.

Med loven af 31.3.1926 om kommunale ejendomsskatter afskaffes endeligt de gamle ejendomsskatter i form af grundskat, arealskat og brolægningsskat i København, samt grundskat og husskat i provinsbyerne. Samtidigt forsvandt også hartkornsskatterne og de andre gamle ejendomsskatter i landkommunerne. I stedet trådte, både i købstadskommunerne og landkommunerne, to ejendomsskatter, grundskyld og ejendomsskyld, baseret på en vurdering af henholdsvis grundværdi og ejendomsværdi.

På afgiftsområdet fulgtes by og land også ad, idet de nye kommunale afgifter, som indførtes efter midten af 1800-tallet, både kom til at omfatte købstadskommunerne og landkommunerne. Det gjaldt fra 1857 således kendelse for næringsbevis i almindelighed og afgift for spiritusbevilgning i særdeleshed. Sådanne ydelser havde hidtil kun skullet svares i byerne, nemlig i form af borgerskabspenge. Lighedsprincippet videreførtes med hensyn til sådanne områder som afgift på totalisatorspil (1895), afgift på motorkøretøjer (1910) samt forlystelsesafgift (1911).

Derimod var hundeafgiften på flere måder speciel for byerne. Den indførtes i forbindelse med et forsøg på at komme hundegalskab til livs, først i København ved plakat af 4.10.1815, og siden i de øvrige byer ved plakat af 29.10.1824. Afgiften blev i 1889 udvidet til også at omfatte landdistrikterne, men på mere lempelige vilkår.

Regnskabsaflæggelse og bystyrelse

Staten regulerede ikke blot købstadskommunerne og deres skatter gennem lovgivningen. Byerne var tillige underlagt et løbende opsyn, dels fra de centrale myndigheder, og dels fra byernes overøvrighed, først stiftamtmandene og senere amtmændene. Overøvrigheden kunne tage enkeltsager op og afgøre uenigheder. Det var også overøvrigheden – stiftamtmandene – som i 1700-tallet tog initiativ til øget borgerindflydelse på bystyret gennem valg af borgerrepræsentanter, såkaldte eligerede borgere, for på den måde at blive aflastet. Frem for alt var der behov for at få orden på det økonomiske område. Et generelt træk var det således, at de eligerede borgere fik overdraget revisionen af kærnerregnskabs indtægter og udgifter, inden det kunne godkendes endeligt af bystyret.

For regeringen forekom denne løsning langt fra tilstrækkelig, og i 1773 blev den overordnede revision og afgørelse af de bykommunale regnskaber henlagt til de centrale myndigheder. Man udsendte et skema for, hvordan regnskaberne skulle opstilles til brug ved revisionen, og man understregede, at regnskabsaflæggelsen ikke blot skulle omfatte kærnerkassen, men også andre kasser med kommunalt formål. Revisionen indebar, at bystyret og kærneren skulle besvare eventuelle anmærkninger, og de centrale myndigheder havde samtidig også retten til at afgøre resultatet, den såkaldte decision, hvis der var uenighed mellem revisor og de ansvarlige for regnskabet. Herved skabte man en kvalificeret revision i modsætning til de eligerede borgeres ofte noget lemfældige revision, men som i øvrigt

bibeholdtes på den måde, at de eligerede borgere skulle attestere regnskaberne inden indsendelsen. Den centrale revision henhørte først under Rentekammeret, og fra 1801 under Danske Kancelli.²⁰

De centrale myndigheder fik herved indsigt i byernes kommunale økonomi samt mulighed for at udøve kontrol og styring. Den nye regnskabsordning fik stor betydning og skabte mere ordnede forhold, men det voldte i begyndelsen meget besvær at få byerne til at følge den. I enkelte byer førte man endda slet ikke regnskaber. Eksempelvis hævdede byfogeden i Svaneke, at der intet var at føre regnskab over, fordi der i hans tid ikke var forekommet offentlige udgifter, som skulle lignedes på byens indbyggere. Rentekammeret formanede da byfogeden, at han i stedet skulle indsende en årlig attest fra stiftamtmanden om, at det virkelig forholdt sig sådan.²¹

Ved reskript af 2.3.1787 skærpedes det overordnede tilsyn med byerne, idet stiftamtmanden herefter skulle godkende årsbudgettet for den enkelte by sammen med bystyret og de eligerede borgere. Nok anerkendte regeringen, at der kunne være fordele ved øget borgerindflydelse, men regeringen mente tydeligvis også, at den bykommunale ordning med egen økonomisk forvaltning og egen skatteudskrivning havde brug for opsyn af overordnede myndigheder. Hertil kom endnu en strategi fra regeringen side, idet man forsøgte at forbedre bystyrelsen gennem professionalisering. Regeringen tilskynkede således i stigende grad, at posten som kærner og andre vigtige poster i styrelsen af byerne blev et regulært lønnet hverv varetaget af professionelle embedsmænd.²²

Trods forbedringen af provinsbyernes

regnskabsforhold, såsom gennem centraliseringstiltaget i 1773, var der fortsat sager, som krævede opmærksomhed og ikke mindst lokalkendskab. Udviklingen kom derfor ind i en fase med decentralisering. Et skridt i den retning blev taget med amtsreformen i 1793, som for byerne indebar, at amtmændene efterhånden overtog overøvrigheden fra stiftamtmændene. Næste skridt blev taget i 1827, hvor amtmændene overtog revision og decision af provinsbyernes regnskaber fra Danske Kancelli. Ordningen blev herefter, at når kærneren havde aflagt sit bykommunale regnskab, så skulle det gennemgås af bystyret og de eligerede borgere, hvorefter det revideredes af en revisor udnævnt af amtmanden, mens amtmanden selv foretog decisionen. En årlig regnskabsekstrakt skulle dog indsendes til Danske Kancelli, så man fortsat fra centralt hold kunne følge med i købstadskommunernes økonomi.²³

Ved købstadsanordningen af 1837 afløstes de eligerede borgere af en folkevalgt borgerrepræsentation, som sammen med magistraten eller byfogeden skulle opstille et årsbudget. Det påhvilede dermed den nye såkaldte kommunalbestyrelse at bevilge både udgifter og indtægter, herunder også at udskrive bykommunale skatter. Kommunalbestyrelsen overtog desuden al skatteligning, hvilket indebar, at ordningen med takserborgere blev afskaffet, ligesom fattigkommissionens og skolekommissions ligningsarbejde ophørte. Der blev imidlertid givet mulighed for, at skatteligningen kunne overgå til en ligningskommission valgt af borgerne og med deltagelse af kærneren, og senere blev ordningen med ligningskommissioner gjort obligatorisk overalt. Endelig skulle borgerne også vælge en

eller flere revisorer, som skulle revidere de bykommunale regnskaber, idet revisionen nu overgik fra amtmændene til byen selv. Amtmændene fortsatte dog med at udøve tilsyn, idet de skulle godkende årsbudgettet samt decidere revisionens anmærkninger. Der ændredes heller ikke i bestemmelsen om indsendelse af regnskabsoplysninger til de centrale myndigheder.

Købstadskommunalloven af 1868 henlagde yderligere beføjelser til byerne og de valgte borgerrepræsentanter. Således bortfald kravet om, at amtmændene skulle godkende årsbudgettet, og decisionen overgik også til byerne selv, idet den herefter skulle foretages af byrådet. Byrådet, som trådte i stedet for den tidligere kommunalbestyrelse, omfattede valgte borgerrepræsentanter, samt en kongelig udnævnt borgmester, der optrådte som formand. Byrådet afløste samtidig byens tidligere skolekommission og fattigkommission, så der skete desuden en samling af styrelsen i forlængelse af, at en række skatter og kasser blev slået sammen. Dermed blev også budgetlægningen og de forskellige regnskaber integreret. Det nye bykommunale regnskab, som sammen med budgettet krævedes opstillet efter et særligt skema, skulle som hidtil indsendes til de centrale myndigheder, hvor Indenrigsministeriet foretog et gennemsyn.

København, som i henhold til byens privilegier af 1661 ikke stod under nogen stiftamtmand, men direkte under kongen og regeringen, styrede sine egne sager, dels ved magistraten, og dels ved byens eligerede borgere, de såkaldte 32 mænd, som var selvsupplerende eller udnævnte af magistraten. Det var således de 32 mænd, som reviderede byens regnskaber.

Men realiteterne var, at staten i praksis havde det afgørende ord, både når det gjaldt udskrivning af bykommunale skatter og godkendelse af regnskaber. Således blev det i 1802 fastsat, at decisionen af regnskaberne lå hos Danske Kancelli, som også stod for provinsbyernes regnskaber.²⁴

Ved den københavnske anordning af 1840 bestemtes det, at de 32 mænd skulle afløses af en folkevalgt borgerrepræsentation, og denne måtte derefter vælge størsteparten af magistratsmedlemmerne, mens resten af magistraten fortsat udnævntes af kongen. Revisionen henlagdes til 4 borgere valgt af borgerrepræsentationen, mens decisionen påhvilede Danske Kancelli, der ligesom hidtil også skulle godkende budgettet og dermed skatteudskrivningen. Nogen større ændring var der således ikke tale om. Først ved loven af 4.3.1857 blev budgetgodkendelse såvel som decision overladt til borgerrepræsentationen.

Afslutning

Som det er fremgået, gennemgik det bykommunale skattesystem en større udvikling fra slutningen af 1600-tallet og frem til begyndelsen af 1900-tallet. Perioden var præget af, at staten greb ind og ændrede de traditionelle rammer for bystyrelsen og de bykommunale skatter. Der kom en række nye opgaver, som staten gerne så fremmet, men som finansielt og politisk lettest lod sig gennemføre i lokalt regi. I begyndelsen drejede det sig primært om opgaver indenfor sundhedsvæsen og retsvæsen, senere fulgte en reform af fattigvæsen og skolevæsen som væsentlige indsatsområder. Man trak her på erfaringen fra andre påbud som

eksempelvis indkvarteringen af hæren.

Finansieringen og forvaltningen af opgaverne blev overladt til købstadskommunerne. En overgang var udviklingen præget af et stigende antal skatter og en stigende kompleksitet i forvaltningen, men med den øgede betydning af den kommunale økonomi blev det i statens interesse at få det kommunale niveau til at fungere mere effektivt. Der fulgte derfor et tidsrum, hvor sammenlægning og forenkling, både skatteteknisk og forvaltningsmæssigt, stod på programmet, ligesom der fandt en nærmere afgrænsning sted af opgavefordelingen mellem staten og købstadskommunerne. Ønsket om mere effektive købstadskommuner fik også den politiske konsekvens, at borgerne i stigende grad blev inddraget i beslutningerne, og vi ser allerede under enevælden en styrkelse af det demokratiske element i købstadskommunerne, ligesom man sikrede borgernes traditionelle indflydelse på skatteligningen. På nogle områder, såsom økonomi og regnskaber,

ser vi dog samtidig en øget statslig kontrol, men efterhånden overgik også disse områder til at blive styret i lokalt regi.

Denne udvikling var i store træk fælles for by og land. I løbet af 1800-tallet etableredes således landkommunerne, og i samme periode udbyggedes købstadskommunerne. Begge steder fik man en relativ effektiv administrativ struktur med en folkevalgt politisk overbygning. Samtidig forenkledes de kommunale skattesystemer, hvilket blev fulgt op af en harmonisering af skattestrukturen i landkommunerne og købstadskommunerne.

Der fandtes dog også forskelle mellem by og land. Mens landkommunerne fungerede som en todelt struktur bestående af sognekommuner og amtskommuner, kom dette ikke rigtig til at gælde byerne i den her beskrevne periode. Der var tilløb til en todelt struktur i forbindelse med de mellembyers skatterepartitioner indenfor amterne, men videre gik opgavefællelesskabet mellem byerne ikke i tiden før kommunalreformen af 1970.

Noter

1. Lokalskatter og sognekommuner, Zise 2009 s.85-96. Heri også litteraturhenvisning med hensyn til benyttet lovgivning. Lokalskatter og amtskommuner, Zise 2010 s.23-42.
2. Rudkøbing købstadsrsk. 1673, Rtk. rev. rsk., Rigsarkivet.
3. Reskript af 5.7.1740.
4. Køge Rådstue, Magistratsregnskaber D1 1772-1773, Rådstuearkiver, Landsarkivet i København.
5. Reskript af 21.3.1781.
6. Kancelli prom. af 23.8.1788.
7. Kancelli prom. af 18.2.1804 samt Kancelli cirk. af 3.9.1818. Collegial Tidende, 1818 nr. 48, s.651ff. Jvf. forordning af 15.11.1816.
8. Love af 20.6.1850 og 29.12.1850.
9. Reskripter af 10.5.1734 for Fyn og Lolland-Falster, 23.7.1734 for Sjælland og Bornholm, samt 23.12.1735 for Jylland, jvf. reskript af 11.12.1744 for Viborg og Ålborg stifter. For Lolland-Falster fastsattes en ny fordelingsnøgle fra 1.1.1821 ifølge Kancelli skrivelse af 8.11.1823. Fyn fik ligeledes en ny fordelingsnøgle ved reskript af 10.8.1792, dog kun gældende for 10 år, men forlænget ved Kancelli skrivelser af 26.11.1803, 4.2.1815 og 15.3.1823.
10. Forordning af 15.9.1832, jf. Collegial Tidende 1832 nr. 41, s.673ff. Plakat af 21.4.1848.
11. Reskript af 14.7.1727. Kancelli prom. af 15.6.1776. Reskript af 2.1.1782, samt Kancelli prom. af 19.4.1783 og 15.10.1811. Reskript af 10.8.1792. Jvf. Mandix: Om det danske kammervæsen, Kbh. 1820, s.190ff.
12. Collegial Tidende 1843, s.545ff. Plakat af 12.7.1843. P. F. Schou: Kjøbstædernes forfatning og styrelse, Kbh. 1901, s.625f.
13. Lov af 20.6.1850. Departementstidenden 1850 nr. 22-23, s.273ff.
14. Schou 1901 s.626f.
15. Reskript af 4.12.1686, jf. reskript af 12.3.1698. Kancelli prom. af 10.6.1775 (Ålborg stift) og 2.10.1813 (Sjælland), samt reskript af 23.7.1816 (Fyn).
16. Plakater af 1.6.1836 og 19.10.1836.
17. Reskripter af 10.11.1741 og 26.5.1741. Lov af 21.1.1857. W. Oxholm: Haandbog i dansk kommunalvæsen, bd. I, Kbh. 1916, s.419f. Schou 1901 s.627.
18. Marcus Rubin: 1807-14. Studier til Kiøbenhavn's og Danmarks historie. Kbh. 1892, s.128ff.
19. Anordning af 21.4.1812. Rubin 1892 s.609f.
20. Rentekammer prom. af 13.4.1773 og 28.8.1773. Forordning af 20.10.1773 § 1. Kancelli cirk. af 11.7.1801.
21. P. Munch: Købstadsstyrelsen i Danmark, bd. 2, 1900 s.5f.
22. Munch 1900, s.17f, 40, 65 og 101.
23. Plakat af 23.3.1827, jvf. Kancelli cirk. af 26.7.1828. Munch 1900 s.100.
24. Rubin 1892 s.126. Fl. Dahl: Københavns Bystyre gennem 300 Aar, bd. I, 1943 s.54ff.

Boganmeldelse:

Vi agter ... fra torskegilder til klageportal

af Gunnar Viby Mogensen

Ovenfor i nærværende nummer af Zise har Claus Rafner peget på, at skattehistorisk har udviklingen i Danmark fra midten af 1800-tallet til et stykke op i 1900-tallet været præget af, at man styrkede borgernes indflydelse på skatteligningen.

Om udviklingen senere i 1900-tallet har Gyldendals *Det danske velfærdssamfunds historie* ment at kunne fastslå, at der er sket "en voldsom effektivisering af ligningen", og at en væsentlig årsag hertil faktisk har været, at skattevæsenet har foretaget "en stadig styrkelse af elementet af sagkyndige embedsmænd på bekostning af de folkevalgte politikere, der jo har sid-

det og lignet de skatteydere, der senere skulle tage stilling til politikernes genvalg".

Fordelene og ulemperne ved at have demokratisk deltagelse i ligningsarbejdet står helt centralt i Henrik Fode og Laust Grove Vejlsstrups netop udkomne jubilæumsskrift *Vi agter ... Fra torskegilder til klageportal* i anledning af Foreningen af Danske Skatteansættelses 100 års jubilæum.

Da kommunerne ved indførelsen fra og med 1903 af den moderne statslige indkomstbeskatning fik pålagt arbejdet også med denne ligning, gav man arbejdet videre til de kommunale ligningskommissioner, som i

landkommunerne ganske vist simpelthen var lig med sognerådet. Men i købstæderne havde man siden midten af 1800-tallet haft egentlige ligningskommissioner, udpeget ved valg – ofte fredsvalg, tilpasset de partipolitiske styrkeforhold i de enkelte kommuner.

Eftertiden har nu og da været tilbøjelig til ikke at lægge alt for stor vægt på, hvor stor en demokratisk gevinst, befolkningen her havde vundet. Dels tabte centraladministrationen ikke meget på foretagendet - de kommunale ligningskommissioner var for staten en rationel måde at afprøve nye inddrivningsmåder for skat på. Metoden var jo samtidig

nærmest gratis for staten. Og dels kan man sætte et spørgsmålstejn ved, hvor folkelig repræsentativ indflydelsen på skatteligningen egentlig blev. Med festskriftets egen formulering var situationen ved bemandingen af ligningskommissionerne nemlig nok ofte den, at *"De pladser, som kommunalbestyrelsen ikke selv tog, blev fordelt blandt partiernes vandbærere, det vil sige trofaste vælgerforeningsmedlemmer, som gennem årene havde tilbragt timer med at hæn-ge plakater op i kommunens lygtepæle forud for kommunevalgene"*.

På den anden side bør man, som Fode understreger det, ikke undervurdere den symbolske betydning af, at den hårde forfatningsstrid var endt med en bred accept af, at bondestanden nu skulle ligestilles med de øvrige samfundsklasser.

Samtidig var ligningskommissionerne i landkommunerne i de første omkring

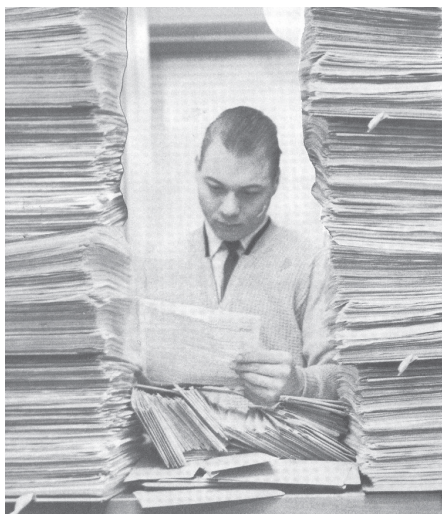
Der var en vis prestige knyttet til de folkevalgte ligningskommissioner. De blev ofte fotograferet og billeder af kommissionen prydede rådhusene. Her en ligningskommission forevigt i Kolding 1919.

60 år af 1900-tallet jo faktisk sognerådene. Så mere demokratisk kunne man næppe havde tilrettelagt ligningen dér. Og for købstædernes vedkommende demonstrerer festskriftets analyser tydeligt, at det normalt ikke var nok at have klatret mange år i lygtepælene. Gårdmænd, håndværksmestre, funktionærer og arbejdere var tæt repræsenteret i ligningskommissionerne, og formodedes med deres lokalkendskab at kunne løse det problem, at det meste af befolkningen i starten slet ikke forstod, hvad en skattepligtig indkomst var, og derfor heller ikke indsendte selvangivelsen. Fode påpeger, at det uden denne brede bemanding i ligningsarbejdet givetvis havde været umuligt at opgøre indkomsterne i de første årtier af 1900-tallet, hvor naturaløkonomien endnu spillede en helt afgørende rolle ikke kun i landbruget, men også i store dele af håndværks- og handelserhvervet.

Både centraladministrationen og de lokale ligningsmyndigheder selv kom efterhånden i tvivl om, hvor godt ligningsarbejdet fungerede. I dag ved vi, at de reelle indkomster i 1930'erne formentlig gennemsnitligt var ansat 25-30 pct. for lavt, og at ligningen stort set var ringest, hvor det folkelige element var stærkest. Det vil jo sige i landkommunerne, hvor man mange steder til lokalsamfundets bedste fastholdt en lav indkomstprofil. Historien om den nytilkomne læge, der indleder sit forsvar på torskegildet med, at "min indkomst er selvangivet fuldkommen korrekt", og som svar fra sognerådsformanden får, at "Ja, det er netop problemet", er en vandrehistorie. Men beskrivelsen kunne i sin tid få mange medlemmer af ligningskommissionerne til at nikke genkendende - kan anmelderen af fest-

skriftet her bekræfte. Der findes således et udsagn fra en ligningskommission, der siger, at "Satte vi præsten og lærerne til deres virkelige indtægt, ville der jo ikke have været noget korrekt forhold mellem ansættelserne i kommunen".

Centraladministrationens reaktion var så en løbende skærpelse af den oprindelige beskedne kontrol af ligningen, og kommunerne søgte at imødegå skærpsen ved selvstændig opprioritering af det professionelle element i ligningen. Begge dele blev naturligvis på ligningskommissionernes foreningsmøder betegnet som værende ufolkeligt. Netop i 1930'erne kritiseredes det således, at man efterhånden opgav den gamle repræsentation af "stænderne, der hver for sig kendte de særlige indkomst- og arbejdsbetingelser for de enkelte fagområder". Man mente også, at det nye Ligningsdirektorat viste

Selvangivelserne blev stadig mere omfattende som følge af flere hjælpeskemaer. Her en skattemedarbejder næsten begravet i februar 1961. Det ses dog at fotografen har gjort bunkerne mere end dobbelt så store.

sin centralistiske magtfuldkommenhed ved at udsende nye beslutninger til dagspressen *før* de var modtaget af de folkevalgte i ligningskommissionerne. Omvendt kunne en repræsentant for en af købstadskommunerne, som efterhånden havde mange kommunale embedsmænd med i ligningsarbejdet, berette, at skatteyderne hos ham "ikke følte det nedværdigende at blive behandlet af kontorassistenter i stedet for af ligningskommissionen".

Ligningskommissionerne søgte gennem foreningsarbejdet, foredrag, diskussioner, udsendelse af trykte beretninger, og møder med politikere at fremme "retfærdigheden og ensartetheden" i ligningen. Arbejdet blev naturligvis lettet efter 1966, hvor egentlige ligningskommissioner blev obligatoriske overalt. Landkommunerne kom så med ind den forening, der hidtil kun havde dækket købstæderne, og foreningen skiftede navn til *Foreningen af Danske Ligningskommissioner*.

I 1990 overtog de professionelle skattefolk i kommunerne helt ligningsarbejdet, og ligningskommissionerne blev reduceret til at være ankeinstans. Foreningen blev så til den *Foreningen af Danske Skatteankenævn*, som nu rosværdigt har fået historikeren Henrik Fode til kompetent at skrive om tiden op til 1990, hvor det folkelige element i ligningsarbejdet altså stort set forsvandt.

I den sidste fjerdel af det godt illustrerede festskrift er *tiden efter 1990* beskrevet af forfatteren Laust Grove Vejstrup, der i høj grad bygger på aktuelle interviews, for eksempel med tidligere skatteministre og med embedsmænd, inkl. departementschef Peter Loft fra SKAT. Departementschefen vælger i sin vurdering af det resterende element af lagsfolk i det danske

ligningsarbejde at være så nogenlunde på linje med forgængerne i centraladministrationen i de forudgående århundreder: Resterne af det folkelige element i ligningen sikrer ”at der er et sted, hvor skatteyderne kan lukke lidt luft ud” .

Med undtagelse af ganske enkelte korrekturfejl er bogen blevet et vellykket festskrift for foreningsarbejdet blandt de folkevalgte i ligningsarbejdet gennem de sidste hundrede år – et foreningsarbejde,

som i øvrigt i 1911 startede med bl.a. at udtrykke ønsket om, at selvangivelsen blev gjort mere forståelig.

Henrik Fode og Laust Grove Vejlstrop: *Vi agter – fra torskegilder til klageportal*, Silkeborg 2011. udgivet af Foreningen af Danske Skatteankenævn i anledningen af foreningens 100 års jubilæum den 21. august 2011 i samarbejde med Told og Skattemuseum. Bogen forhandles via zise.dk.

Told og Skat gennem 400 år

- En pædagogisk udfordring, en vellykket udstilling og et ønske

af Leon Jespersen

At lave en udstilling om Told og Skat gennem 400 år er på flere måder en pædagogisk udfordring. Denne består dels i at gøre den spændende og nærværende for andre end fagfolk, dels i at udvælge egnede temaer fra en palet, der rummer emner fra mange århundreder. Det er imidlertid lykkedes glimrende for arrangørerne af udstillingen, der havde åbent i perioden 19. maj – 5. juni 2011. Udstillingen er skabt ved et samarbejde mellem Slagelse

To af arrangørerne: Fra venstre arkivleder Jytte Skaaning og biblioteksleder Kirsten Slot. Fotograf: Leon Jespersen.

Bibliotekerne, Slagelse Arkiverne, SKAT og ved en stor indsats af frivillige.

Rammen om udstillingen var Store Magasin ved Søbatteriet i Korsør. Magasinet blev opført i 1611 til at huse det skattekorn, som Christian IV opkrævede til underhold af hæren og flåden. Et eksempel på, at mange af datidens skatter bestod af naturalier. Når flåden skulle

sendes ud om foråret, blev der udskrevet proviantskatter – f.eks. korn eller øl - så mandskabet på skibene havde proviant med på togtet. Hvor galt det kunne gå, ser man, når flåden måtte vende om på grund af ølmangel. Denne oplysning finder man ikke på udstillingen, men den rummer så meget andet. Helhedsindtrykket er, at det er lykkedes at lave en udstilling, der både er overkommelig at gå igennem, og som samtidig "lister" mange informationer ind hos museums-gæsten. Og det er ikke så lidt.

Den besøgende mødte først nogle plancher med oplysninger om ældre former for told og skat. Her forklaredes det kort, hvad man forstår ved hartkornsskat, tien-deskat, konsumtionsafgift og strømtold. Den kendteste strømtold var Øresundstolden, der blev opkrævet fra 1429 til 1857, da den blev afskaffet efter pres fra USA. Afskaffet blev den ganske vist, men de nationer, der sejlede gennem Øresund, betalte en erstatningssum til Danmark. Dog ikke Brasilien, og da Brasiliens præsident Lula da Silva, i 2007 besøgte Danmark, bragte statsminister Anders Fogh Rasmussen den gamle gældspost frem - men eftergav den samtidig.

De besøgende fik forklaret gamle skatter, som de næppe kendte. Overraskelsen består i, hvor langt op i tid de blev udskrevet, men også hvad der blev beskattet.

At Øresundstolden blev opkrævet indtil 1857, er så meget mere overraskende,

Aræometer til måling af oliers vægtfylde til brug for beskatning af olie og benzin.
Fotograf: Leon Jespersen.

når man tager i betragtning, at Danmark 200 år tidligere havde mistet Øresunds østlige bred til Sverige. Hvordan Danmark fortsat kunne oppebære told i et stræde, der nu også blev behersket af Sverige, er overraskende og kun overgået af den kendsgerning, at Sverige i 1720 ydermere mistede sin toldfrihed i Øresund, som det havde nydt hidtil. Øresundstolden stammer fra 1429, men udstillingen viser, at Knud Lavard allerede i 1100-tallet opkrævede en strømtold på Slien, der er adgangen fra Østersøen til Slesvig By. Man kan også sætte sig ind i princippet om, at hvad ingen ejede, var kongens, f.eks. silden i Øresund.

Flere ejendommelige skatter præsenteredes: Kopulationspenge, en skat på ægteskaber 1661-1792, heste- og skude-told, zise og en ildstedsskat (1677-). Sidstnævnte er måske ikke så fremmed for den besøgende, når man også i dag kan møde tanker om afgift på brændeovne på grund af partikelforureningen.

På udstillingen møder man også en

humoristisk tilgang til told og skat. Dansk Toldtidender tegner, Frederik Bramming (1911-1991), illustrerede gennem mange år ganske vittigt og selvironisk flere sider af toldarbejdet. Hvis den besøgende i forvejen havde et lidt krampagtigt forhold til told og skat, blødes det op her. Under mit besøg dvælede flere besøgende ved hver eneste illustration.

Udstillingen var opbygget tematisk. Der skildredes forskellige former for

Det er underligt, at folk ikke forstår reglerne.
Tolderne har ingen problemer med det.

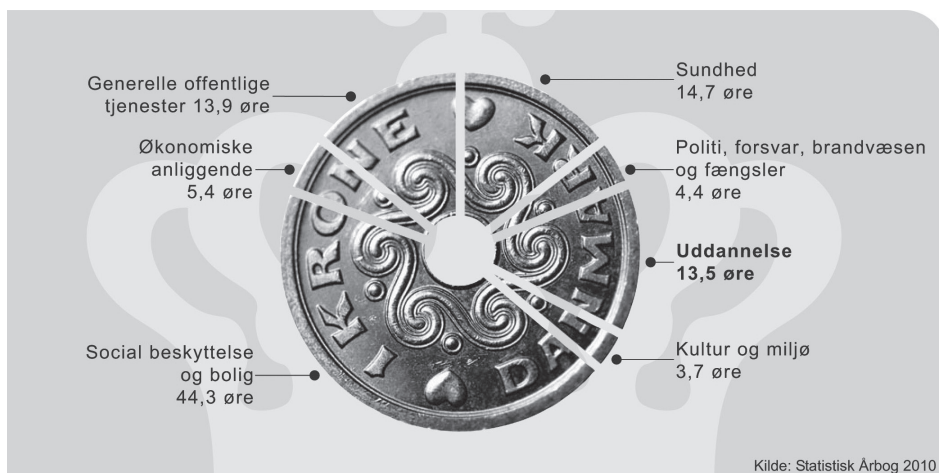

Illustration af hvad en skattekrone bruges til.

skatte- og toldindtægter og -objekter, men man fandt også præsentationer af forskellige sider af told- og skattearbejdet både før og nu.

Udstillingen rummede plancher om krydstoldvæsenet, toldvæsenets patruljebåde og uniformer og grænsegendarmeriet. Man fik også et kig ind i toldvæsenets redskabsdepot: plombertænger (til at plombere varer, indtil de var nået til deres bestemmelsessted), måleudstyr til skibe og til kontrol af farvet benzin samt kander til måling af spiritus.

Meget naturligt mødte den besøgende også plancher om bekæmpelse af smugleri, og fra middelalderens strømtolde på Slien og i Øresund førtes den besøgende op til nutidige arbejdsopgaver og problemstillinger. Et diasshow viste blandt andet indsættelse af narkohunde og opsporing af materialer til fremstilling af narkotika. Vi hører om indkomstskattens indførelse i 1903 og kildeskattens éntre i 1969. Sidstnævnte benyttedes til at vise skattens inddrivelse og skattevæsenets arbejdsopgaver (procedurer), og det ledte

naturligt over i præsentation af toldetatens organisatoriske omorganisering.

Med lokalkolorit – fra Korsørområdet – præsenteredes kampen for at bevare distriktstoldkammeret i Korsør. Kammeret fik lov at bestå, og den besøgende blev indviet i den interne administration og de forskellige afdelinger. Man fik også et kig ind i Korsørs skattebog 1924/25, hvor man kunne se, hvad hver enkelt borger i Korsør betalte i skat. Her findes en liste over de største, lokale skattebetalere. Det var helt sikkert oplysninger, der blev læst med interesse og et ganske håndgribeligt eksempel på social kontrol.

Udstilling af trøjer med sloganet ”Tak til alle der siger nej til sort arbejde” førte med ét den besøgende ind i nutiden. Og mens mange måske kan have et ambivalent forhold til beskatning, fik man ganske illustrativt en skematisk oversigt over, hvad en skattekrone bruges til.

I udstillingen varieredes der mellem forskellige former for præsentation. Først og fremmest fandtes der mange plancher med kortfattede, informationsmættede

tekster. Det blev suppleret med en række udlånte genstande fra Told- og Skattemuseet: F.eks. et aræometer til måling af oliers vægtfylde og en papirvægt, da man i 1940 indførte en afgift på papir. I udstillingslokalet var der desuden opstillet flere buster med uniformsbeklædte toldere fra forskellige tidsperioder, og i et diasshow kunne man se nutidige arbejdsopgaver. Når man kom ind, fik man udleveret en "tipskupon", hvor man kunne krydse "1 x 2" ud for svarene på nogle spørgsmål. Det er et pædagogisk fif, der både appellerer til børn og tilskynder voksne til at komme rundt i hele udstillingen.

Det er kombinationen af korte, informative og velillustrerede tekster, med materiale fra arkiver og ikke mindst genstande fra Told- og Skattemuseet, krydret med Frederik Brammings humoristiske tegninger, der gjorde udstillingen vellykket. Den besøgende blev som ved et tag-selv-bord præsenteret for en række told- og skattemæssige forhold, som man efterfølgende kunne sætte sig mere ind i, når udstillingen først havde fanget ens interesse. Tekster, billedmateriale, genstande og diasshow blev benyttet til at illustrere udstillingens emner ud fra flere vinkler.

Vue over udstillingsrummet i Søbatteriets Store Magasin. Fotograf: Leon Jespersen.

Udstillingen var kun åben i perioden 19. maj – 5. juni 2011. Den 18. maj blev der holdt en forpremiere på åbningen, da historikeren og arkivar ved Rigsarkivet Erik Gøbel fortalte om "Øresundstolden 1429-1857". En guldgrube for Danmarks konger og verdens historikere. Dagen efter åbnede skatteminister Peter Christensen officielt udstillingen. Åbningen er blevet fulgt op af flere aktiviteter: Rundvisning på voldene ved Søbatteriet, historien bag SKAT samt SKATs arbejde ved grænsen.

Den korte åbningstid er for så vidt den eneste anke, der kan rettes mod udstillingen. Når der er investeret så meget arbejde i en professionel udstilling, der varieret benytter forskellige medier, kunne man unde, at mange flere fik lejlighed til at se den. Den kunne gøres til en vandreudstilling, der med mindre ændringer i det lokale stof kan præsenteres forskellige steder i landet. Man kan måske ikke finde en så god ramme om udstillingen som ved Søbatteriet i Korsør. Og dog – told- og skatteopbørsel har sat sig så mange spor i danske landskab, at det problem nok skulle kunne løses.

Skagen Toldkammer

- Hack Kampmanns toldbygninger III

af Ole Degn

Skagen Toldsted nedlægges

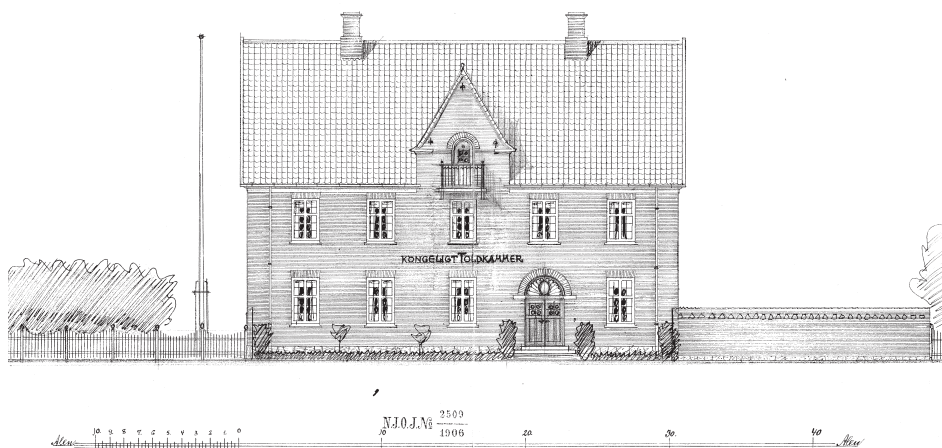
I 1900 nedlagde Generaldirektoratet for Skattevæsenet Skagen Toldsted. Man ønskede at nedlægge et af toldstederne i Løgstør og Skagen, og valget faldt på sidstnævnte som det mindst skadelige. Tolddistriktet blev lagt ind under Frederikshavn, og tilbage blev blot en toldassistent. Man kunne da året efter ved en opgørelse beregne, at der ved nedlæggelsen i administrationsudgifter årligt blev

sparet 1.700 kr. ud af et beløb på 3.000 kr., dvs. hen ved 60 %.

Det var en meget kortsigtet beslutning, som snart skulle vise sig at være problematisk. Ved et besøg i Skagen i januar 1905 satte toldforvalter Albert August Uhl (1849-1906) fra Frederikshavn Toldkammer sig ind i forholdene og skrev en beretning til overtoldinspektør Alfred Theodor Falck (1846-1917) i Århus, idet han håbede, at denne ikke

Skagen Toldkammer ligner sig selv i 2011, men nu ligger der forskellige, mindre virksomhedskon-torer.

Maal 1:100

Hack Kampmanns første tegning til en toldkammerbygning, dateret 1. september 1906. Henover vinteren ændrede han dog tegningerne radikalt.

ville tage dette ilde op. Han påpegede det misgreb, der var sket ved nedlæggelsen af toldstedet, idet man havde overleveret lagerrummet til indgået toldgods i jernbanestationen til banestyrelsen, og der var nu ikke mere at gøre, for banen havde selv brug for al pladsen.

Plan om genoprettelse og opførelse af en toldbygning

Toldforvalter Uhl kunne som indledning til et forslag om et bygningsprojekt ved havnen anføre tal for en betydelig mængde post- og banegods. Han ville dermed pointere, at der formentlig burde være en toldkammerbygning i mindre stil, med pakrum, for man måtte regne med en tiltagende mængde klaretingsgods og lagring af udførselsgods til skibe og både. For at kunne give et indtryk af kravene til bygningen havde Uhl

hos bygningsinspektør J. Vilhelm Petersen (1851-1931) i Odense anmodet om at måtte låne en plan til sådan "en pæn lille bygning" med en toldforvalterbolig, nemlig Ærøskøbing Toldbod. Han håbede, at overtoldinspektøren ikke ville misbillige dette skridt, idet man vanskeligt uden et sådant hjælpemiddel kunne danne sig et skøn om størrelse og beliggenhed af de forskellige rum.

Toldforvalter Uhl forestillede sig, at en sådan bygning i én etage ville kunne opføres for 16.000 kr., indbefattet udhuse, kloak og dræning. Uden en bolig ville en bygning på 350 kvadratalen i Skagen blive forholdsvis dyr, 13.000 kr., for man fik da ikke en lejeindtægt, der kunne forrente en større bygning med bolig. Han forestillede sig, at bygningen skulle rumme regnskabskontor, toldforvalterkontor, arkivrum, brandsikret rum, lokaler for toldopsyn og rorsbetjent,

pakrum, forstue og trappe. Bygningen kunne efter havnevæsenets plan komme til at ligge ret ud for midtermolen med facade mod sydøst.

Uhl sluttede med en bemærkning om, at skulle overtoldinspektøren sympatisere med, at en sådan bygning opførtes med fremtiden for øje, så kunne eventuelle underhandlinger foregå allerede da og således, at et forslag med et detaljeret overslag kunne komme frem til optagelse på finansloven for 1906-07.

Det kom herefter til at gå hurtigt. Medvirkende hertil var også, at man forventede, at arbejdet med anlæg af en havn ved Skagen ville være tilendebragt i finansåret 1906-07, og at dette ville medføre en betydelig frekvens af såvel fiskerfartøjer som andre fartøjer både fra indland og udland.

Allerede i juni 1906 anmodede Generaltolddirektoratet Overtoldinspektora-
tet om at tilstille overslag over udgifterne til en ny toldkammerbygning med og uden embedsbolig, og dette anmodede straks kongelig bygningsinspektør Hack Kampmann om at fremsende et sådant.

Planer og tegninger

I september 1906 kunne Hack Kampmann færdiggøre tegningerne til toldkammerbygningen. På tegningerne ses en bygning på fem fag i to etager med en frontispice med altan og lige gavle, 19 m lang, 10 m bred og altså med et grundareal på ca. 190 m². Men det var ikke de tegninger, bygningen blev opført efter. Uden at vi kan se hvorfor, udarbejdede han i maj 1907 et nyt sæt tegninger til en bygning med de samme mål og i hovedtræk den samme plan, men uden frontispice og tag med helvalm

og opskalket. På tegningen ses vinduer med ørerammer i barokstil, men de blev ikke realiseret. Af ændringer i forhold til de første tegninger bemærker man, at indgangspartiet er blevet mere monumentalt, forstuen er gjort lidt større, ligesom assistentkontoret, mens regnskabskontoret er gjort lidt mindre. Indgangsdørens afslutning med et halvcirkelslag er ændret til en lige afslutning, og bygningens hjørner er markeret med murede kvader blokke. Ligesom på den første plantegning ses i stueetagen forstue, toldinspektørkontor (på den første regning anført som toldforvalterkontor), regnskabskontor, rorsbetjentkontor og pakhus, mens 1. sal rummer embedsboligen.

Man har været ivrige efter at komme i gang med arbejdet. Lidt for ivrige. I november 1906 måtte den nye toldforvalter i Frederikshavn Frederik J.T. Brandt (1858-1923) efter anmodning fra Overtoldinspektøren rejse til Skagen for at undersøge, om den stedfundne udgravning på toldvæsenets byggegrund havde anrettet nogen skade. Han fandt da alt i kaos. Uden at nogen kendte det sted på grunden, hvor bygningen var tænkt opført, var der foretaget udgravninger. Toldinspektøren kunne dog ikke bedømme, om der var anrettet nogen skade, men forment, at der ikke var grund til at gøre ansvar gældende mod nogen, så meget mere, som ingeniøren lovede at udbedre skader på forlangende.

Generaltolddirektoratet forventede i februar 1907, at der ved finansloven for finansåret 1907-08 ville blive stillet et ved finanslovsforslagets anden behandling vedtaget beløb af 29.000 kr. til rådighed for toldvæsenet til opførelse af en ny toldkammerbygning i Skagen,

og anmodede allerede i februar 1907 Overtoldinspektoratet i Århus om at foranledige udarbejdet et nyt overslag over udgifterne, idet dette beløb var en nedsættelse fra de oprindelige 32.000 kr.

Byggearbejdet

I maj 1907 kunne Generaldirektoratet med henvisning til det fremsendte overslag m.m. meddele Overtoldinspektoratet, at man intet havde at erindre imod overslaget, og at bygningsinspektør Kampmann blev bemyndiget til uden forudgående licitation af byggearbejdet at afslutte kontrakt efter det medfølgende tilbud fra murer- og entreprenørfirmaet H.S. Thellefsen & Eskildsen i Skagen og ingeniørfirmaet Christiani & Nielsen i Århus.

Uden licitation! Man havde som nævnt hastværk, men her havde Generaldirektoratet ikke handlet helt velovervejet. Fællesrepræsentationen for Dansk Industri og Håndværk fremsendte til Finansministeriet et brev fra bestyrelsen for Skagens Håndværkerforening, hvori denne klagede over, at opførelsen af toldkammerbygningen i Skagen var bortgivet til bestemte håndværksmestre uden forudgående licitation. Generaldirektoratet anmodede derfor i juli 1907 Overtoldinspektoratet om at meddele Hack Kampmann, at mens man i dette tilfælde på grund af særlige omstændigheder havde ment at kunne bortse fra licitation, så var dette at betragte som en ren undtagelse, licitationer skule stedse være hovedreglen.

Gennem betalingsanvisningerne til håndværkerne kan vi følge byggeriets gang. I efteråret 1907 udførte murer- og entreprenørfirmaet Thellefsen og

Toldkammeret har fine, maleriske detaljer i dørhåndtagets hvalfigur og trappepartiets smedejernsgelænder med kæder.

Toldkammeret set fra landsiden med læsseport i 2011.

Eskilsen i Skagen murerarbejdet. I samme tidsrum blev Christiani og Nielsen i Ålborg, senere København, betalt for arbejder, i foråret blikkenslager O. Hall og købmand L. Holst i Skagen og i sommeren 1908 bl.a. købmand O. Niemann, Frederikshavn, muremester Holger V. Cordes, Ålborg, og Skagens Motorværksted, Fr. Petersen.

Ved byggearbejdet fungerede som bygningskonduktør i juni-oktober 1907 arkitekt Christen Borch (1883-1972), søn af den fremtrædende arkitekt Martin Borch (1852-1937), og derefter i en måned arkitekt C. Aggersborg, der i modsætning til Christen Borch ikke siden synes at skulle komme til at gøre sig gældende.

Af en opgørelse over de anviste regninger vedrørende byggeriet fremgår, at udgifterne blev 29.000 kr., altså netop det bevilgede beløb. Som sædvanligt var Hack Kampmann meget præcis med styringen af udgifterne. Måske har det dog ikke været uden problemer. Da han i juli 1907 gennem Overtoldinspektoratet havde ansøgt Generaltolddirektoratet om bevilling af et beløb på 400 kr. for at kunne tilføre et indhegnet mindre areal ved siden af toldbygningen muld og ler til beplantning, blev det afslået. Argumentationen var ikke helt rimelig: På det i Rigsdagen forelagte forslag til byggeriet for en byggesum af 32.000 kr. var opført et beløb til haveanlæg, og efter den af Rigsdagen foretagne reduktion af byggesummen til 29.000 kr. kunne man ikke stille det nævnte beløb til rådighed, udgiften måtte afholdes af bevillingen på de 29.000 kr. Samme skæbne led i september 1907 en ansøgning om en ekstraordinær bevilling på 700 kr. til vand- og gasindlæg.

På den baggrund kan det næsten virke ironisk, at Hack Kampmann i juni 1908 til Århus Amtstue kunne tilbagebetale 109,65 kr. i besparede pladsudgifter.

I foråret 1908 var belysningslegemer med montering, lyrelamper, gaslamper, lampetter og gaskrone, blevet leveret af L.S. Lange, Jern-, stål- og maskinforretning, Ålborg, og opsat af blikkenslager og gas- og vandmester Oscar Hall, Skagen.

I maj 1908 var kontorlokalerne i den nye toldkammerbygning færdige og vægten til toldpakhuset ankommet til opstilling, og strandkontrollør, fra 1908 toldassistent Andreas Georg Matthiesen anmodede Overtoldinspektoratet om tilladelse til at tage lokalene i brug. Man

Vindue over indgangsdøren med symbolerne for søfart og handel - blomsterkurv, Poseidons trefork og Hermes' stav med slanger og vinger.

havde da i Skagen fået en klassisk smuk, meget gedigen toldkammerbygning.

Det var også i rette tid. I en udtalelse skrevet efter mundtlig ordre fra generaldirektøren kunne toldinspektør Brandt i januar 1908 meddele, at Skagen Havn i årets løb havde været benyttet forholdsvis stærkt af fiskerfartøjer. Man ansatte havnens anløb af fiskerfartøjer til mellem 3.000 og 4.000 årligt, hvortil kom hen imod 200 ind- og udklarerede sejl-skibe og dampskibe i trafik på Norge, Sverige, Tyskland og England.

Kilder: Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg, B 297 Overtoldinspektoratet for (Nørre)Jyllands arkiv, 1.217 1848-1926 Toldbygninger Skagen 1899-1926, Sæby 1848-1920.

1.185 Bygningskemaer 1905-1921.

1.191 Bygningskort 1960-1965 Horsens-Overtoldinspektoratet.

Håndbog for Toldetaten 1908.

Fotos Ole Degn 2011

Vandskade i Selskabets boglager

af Jeppe Klok Due og Gunnar Jakobsen

Skybruddet den 2. juli ramte også Told- og Skattehistorisk Selskab. Vi har vores boglager i SKATs parkeringskælder i Østbanegade, der blev oversvømmet. I hele boglageret stod vandet 30 cm op ad væggene. Det betød at alle bøger og tidsskrifter på de nederste hylder og dem på paller midt i rummet blev totalskadede.

Enkelte arkivsæt af vore tidlige bogudgivelser er kasserede udover en hel del andre bøger. Blandt andet omkring 100 eksemplarer af vores forrige udgivelse »Tolden i Sundet«. Det er gået hårdest ud over de tyndere bøger som »Tolder og Kvinde«, der stod på en palle på gulvet.

Vores kasserer Eva Jochimsen og vores sekretær Gunnar Jakobsen tilbragte to en halv dag i kælderen med hjælp fra andendagen af Eva Ibfelt samt nogle timer af Thyge Munk Nielsen. Derudover hidkaldtes forstærkning af en studentermedhjælper, idet det ellers ville have været helt uoverkommeligt.

Da arbejdet startede mandag morgen stod der stadig vand i boglageret, dog i mindre mængder. Det var en meget kaotisk situation, lyset gik i selve kælder-

rummet mandag eftermiddag og kom først tilbage tirsdag eftermiddag. I den tid måtte opryddningsarbejdet foregå i det lys, der kom ind fra parkeringskælderen, men det var nok til, at der kunne trækkes paller ud fra rummet. Elevatorerne fungerede ikke, men det hjalp med en lille elektrisk palleløfter, så nogle af bøgerne kunne trækkes op i Betjentstuens lager, mens resten midlertidigt måtte stå ude i parkeringskælderen.

Men værre er det, at en del af Told- og Skattemuseets billedsamling blev vandskadet, da der stod vand et stykke op ad de stålreoler, der rummer billedsamlingen, og dele af samlingen stod ikke til at

redde. Heldigvis var det kun en lille del af museets billedsamling, der befandt sig i kælderen. Værst gik det udover museets billeder fra Toldskolen, der gik helt tilbage 1912.

Status er nu, at rummet er ved at blive restaureret og er klar til atter at huse vores bogsamling. Selskabets bestyrelse vil i den nærmeste fremtid reetablere boglageret, så vi atter kan foretage ekspeditioner fra det.

Det nye Told- og Skattemuseum

- et museum i forandring

af Ole Kjær, Morten Meinert Jensen og Tora Ribers

For interesserede i told- og skattehistorie har der et stykke tid verseret et rygte om, at Told- og Skattemuseet står foran en snarlig lukning. Lad os straks mane rygtet i jorden. Museet lukker ikke! Rygtet har sikkert sin baggrund i, at museet til næste år forlader de nuværende lokaler på Langelinie. Det er dog ikke ensbetydende med, at museet lukker – det vil tværtimod genopstå i en ny og moderne form.

Når lokalerne på Langelinie forlades, skyldes det to forhold. For det første er der behov for at gentænke museet og den måde, det har fungeret på hidtil. Vi kan i hvert fald konstatere, at der – til trods for store anstrengelser – har været et stadigt faldende besøgstal. Om det skyldes beliggenheden, det faldende antal medarbejdere i SKAT, besparelser på skolernes udflugtsbudgetter eller en almindelig faldende interesse i samfundet for museumsbesøg, har vi ikke videnskabeligt belæg for at udtale os om. Et godt gæt er, at det er en kombination af alle fire faktorer, og at museets beliggenhed ikke har været oplagt for impulsive besøg. For det andet har den økonomiske situation i SKAT og det faldende antal medarbejdere nødvendiggjort et hovedeftersyn af alle lejemål for at få lejemålenes størrelse og antal til at passe bedre sammen med antallet af medarbejdere. Det har betydet fysiske flytninger og nedlæggelse af en række adresser rundt omkring i landet. Lejemålet på Langelinie, hvor Told- og Skattemuseet

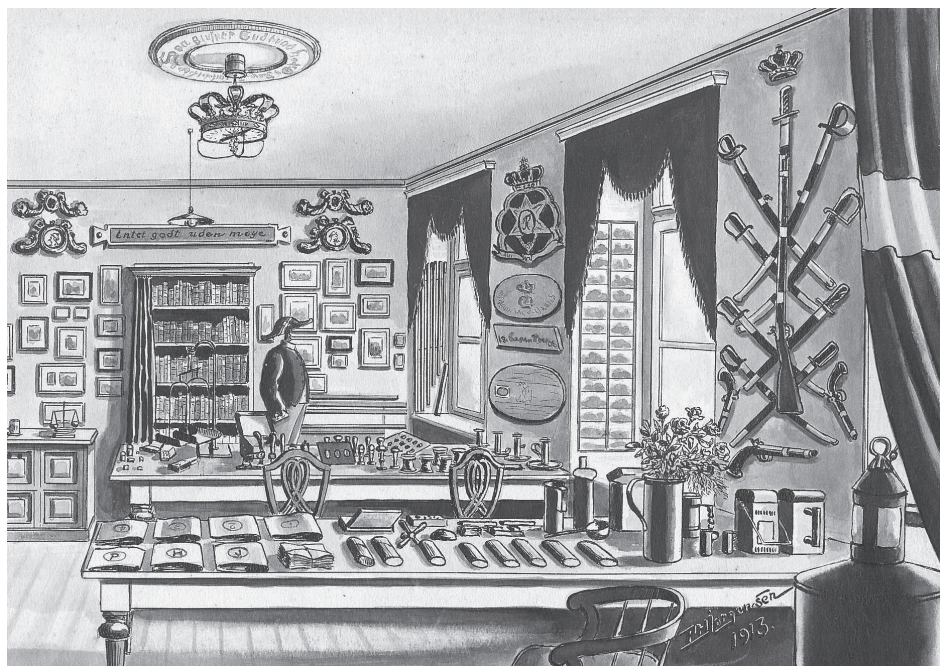
residerer, er et af SKATs dyreste målt pr. m², og set i det lys er det ikke forsvarligt at opretholde lejemålet på bekostning af nedlæggelse af andre lejemål.

Beslutningen om at opsigte lejemålet på Langelinie har givet os en god lejlighed til at gentænke museet i en moderne og tidssvarende form, og hvordan told- og skattemuseet fremover skal indrettes og fungere. I denne artikel vil vi først gennemgå museets egen historie og dernæst nogle af de tanker, vi har gjort os om museets fremtid.

Museets historie

Told- og Skattemuseet har haft en omskiftelig historie, og det er langt fra første gang, at omstændighederne gør, at museets genstande må pakkes ned og lokaler fraflyttes.

Museet åbnede i 1912 som Toldmuseum i samme bygning som Toldskolen, den såkaldte Guidekaserne på Københavns Toldbod. Toldinspektør L. F. Pape var manden bag ideen om et toldmuseum. Han havde selv en anseelig samling af genstande og billeder, så han anmodede Generaltolddirektoratet om at få lov til at udstille disse kuriositeter. Desuden bad han om lov til at starte en indsamling af genstande fra toldkamrene rundt omkring i landet. Til at føre planen om et toldmuseum ud i livet fik Pape et udstillingsrum på 33 m² og et startbeløb på 300 kr. Herefter var det årlige budget 200 kr.

Toldmuseets første udstillingslokale tegnet i 1913 af toldassistent Folmer Jørgensen.

Museets tid på toldboden frem til 1962 viser, at det i høj grad måtte tilpasse sig toldvæsnets andre aktiviteter. F.eks. måtte museet allerede lukke efter fem år i 1917, da dets nabo, Toldskolen, skulle bruge museumslokalet til skole- rum. Et par år efter kunne museet åbne i Postgodsbygningen, en anden bygning på Københavns Toldbod. Dette blev museets rammer helt frem til 1951, hvor museet igen måtte lukke, fordi lokalerne skulle bruges til opbevaring af unifor- mer. Nogle år efter flyttede Toldmuseet igen tilbage til Guidekasernen, denne gang godt gemt væk helt oppe under taget.

Der findes ikke egentlig besøgsstati- stik fra de første år af museets historie. Men tilsyneladende var museet ret godt besøgt, i hvert fald når man tænker på,

at museet i de første år kun havde åbent fredage fra 12.30 til 14.00. Men muse- ets aktiviteter dalede i tidens løb, og det samme gjorde besøgstallet. Det eneste besøgstal, der kendes fra denne periode, er fra 1943, hvor der på hele året kun var 245 gæster på museet, hvilket oven i købet skulle have været et udtryk for øget interesse! Gennem flere år levede museet et stille liv på toldboden, men i 1962 blev det besluttet endelig at lukke museet. Denne gang blev det mere defi- nitivt, og samlingen blev deponeret i Den Gamle By i Århus.

I slutningen af 1970'erne så man told- etatens 350-års-jubilæum nærme sig. I den forbindelse opstod ideen om en gen- etablering af Toldmuseet for at synliggø- re toldvæsnets lange historie. I 1981, året før det store jubilæum, kunne Toldmu-

seet slå dørene op i nye lokaler i Direktoratet for Toldvæsenet i Amaliegade 44. Museet udstillede denne gang effekter fra det gamle museum hentet hjem fra Den Gamle By samt en hel del effekter indsamlet i årene op til åbningen.

I 1990 kom en enorm udvidelse af museets emneområde, da toldvæsenet fusionerede med det statslige skattevæsen og blev til ToldSkat. Herefter skulle flere hundrede års skattehistorie således også indsamles og udstilles på museet.

Museet i Amaliegade var temmelig godt besøgt, i hvert fald når man tager i betragtning, at museet ikke havde åbent i weekenderne, pga. dets placering i samme hus som direktoratet og senere Told- og Skattestyrelsen. Men da styrelsen i 1996 flyttede fra Amalie-gade til det nuværende Koncerncenter ved Nordhavn Station, måtte museet endnu en gang pakket ned. Denne nedpakning betød ikke en nedlæggelse af museet. I stedet blev der fokuseret mere på arbejdet med museets samlinger og på at formidle via vandreudstillinger og lignende.

Først seks år senere blev der igen fundet nye lokaler til museet. I 2002 åbnede museet i de nu snart forhenværende lokaler i Dahlerups Pakhus i Københavns gamle frihavn.

Planer for museets fremtid

Fraflytningen fra Dahlerups Pakhus betyder som sagt ikke enden på Told- og Skattemuseet. Nu er tiden blot inde til at gå nye veje med det gamle etatsmuseum.

For at rette op på den dalende interesse og det lave besøgstal skal museet gøres mere tilgængeligt i fremtiden. Planen er, at museets formidling af told- og

skattevæsnets historie i langt højere grad skal ske via internettet, en slags "digitalt museum". Med et "digitalt museum" vil der være større mulighed for med tiden at få akkumuleret en vidensbase på nettet og derved få langt flere lag i formidlingen. Samtidigt giver et museum på nettet fortsat mulighed for dialog med museets gæster, det være sig enten via f.eks. blogs eller sociale medier.

Museets fysiske placering har, som man ser i forrige afsnit, gennem alle årene været henlagt til hovedstaden. Et museum på nettet vil kunne give uhindret adgang for alle uanset afstande og åbningstider.

Museet ønsker også, især nu da den fysiske samling ikke kommer til at være tilgængelig i samme grad som hidtil, at stille samlingen til rådighed for forskning og udlån til andre museer og udstillinger. Samtidig er det også planen, at nogle af museets genstande vil kunne komme rundt i landet som dele af vandreudstillinger.

Før disse planer kan leves ud, skal museet have opdateret og fuldført sin registrering af genstande, bøger og billeder. Denne nye digitale registrering vil være fundamentet for arbejdet med det nye museum. Samtidigt er det håbet, at den digitale registrering med tiden kan gøre museets samlinger tilgængelige for søgning via museumsportalen på nettet, både for forskere, andre museer og alle andre alment interesserede museums-gæster.

Målet med et Told- og Skattemuseum.

Udgifterne til museet afholdes af SKAT. Hjemlen hertil fremgår af Finansloven,

hvor det i anmærkningerne er anført: ”... Skat ... varetager statens opgaver vedrørende administrationen af skatte-, afgifts- og toldlovgivningen samt diverse EU-ordninger. Hovedopgaven omfatter informations-, opkrævnings-,

støtte SKATs forvaltning af skatte-, afgifts- og toldopgaven. Dette primære mål forhindrer dog ikke, at museet også kan have et mål i at understøtte et personalepolitisk formål, nemlig at have en stabil og loyal medarbejderstab som

Told- og Skattemuseets udstilling i Dahlerups Pakhus. Foto Thomas Lekdorf 2010.

og kontrolvirksomhed over for borgere og virksomheder ... I tilknytning til informationsvirksomheden opretholdes et told- og skattemuseum og der kan desuden opretholdes tilsvarende udstillings- og formidlingsvirksomhed.”

Det fremgår heraf, at museet skal indgå som en del af SKATs informationsvirksomhed rettet mod borgere og virksomheder med det formål at under-

kender og er stolt af den historiske arv, som deres nuværende arbejdsplads bygger på.

Museet har således tre kundesegmenter: Borgere og virksomheder som led i SKATs informationstjeneste, SKATs personale samt historisk interesserede (herunder tidligere ansatte, forskere, andre museer og almindelige museums-gæster).

Museet som led i SKATs informationstjeneste.

Som nævnt er informationstjenesten det primære formål med museet. Tanken om at bruge et museum som led i informationstjenesten skyldes en formodning om, at kendskabet til historien bidrager til befolkningens forståelse for skatte- og toldopgaven og dermed forøger viljen til at betale sin skat. I en undersøgelse offentliggjort i Børsen den 16. september i år kan man se, at SKATs omdømme er steget markant og ligger højt på listen over offentlige myndigheder, til trods for at opgavens karakter egentlig tilsiger det modsatte. Dette flotte resultat må siges at være et resultat af SKATs profilering som servicemyndighed, en effektiv pressestrategi og ikke mindst den betydelige digitalisering, der er sket på området med en deraf følgende lettelse for borgerne og virksomhederne. Samtidig kan det konstateres, at skattegabet i Danmark i internationalt perspektiv fortsat ligger lavt og også ligger lavt, set i et historisk perspektiv. Forståelsen og accepten af skatte-, afgifts- og toldopgaven og dens forudsætning for velfærdssamfundet ligger højt. Der findes nok ikke mange lande, hvor man kan tabe et valg på at foreslå lavere skatter! Det skal imidlertid erindres, at denne forståelse meget vel kan bygge på en hukommelse om, at velfærden ikke var noget, der kom automatisk, og hvor skatte-, afgifts- og toldopgaven blev oplevet som meget mere besværlig end i dag. Om et par generationer vil situationen være en helt anden. Da vil de fleste være vokset op i en digitaliseret verden.

SKAT har gennemført nogle under-

søgelser, der, sammenholdt med ovenstående, nok kan give anledning til bekymring for fremtiden. Undersøgelserne viser nemlig, at mange unge har et begrænset kendskab til skatteopgaven, f.eks. ved ikke at være fortrolige med basale begreber som forskudsopgørelse og årsopgørelse. No touch-strategien kan have den uheldige effekt, at borgerne ikke er "opdraget" til at agere, når det bliver nødvendigt – simpelthen fordi de ikke ved det er nødvendigt og er forvante med, at der automatisk bliver sørget for den slags ting. Der er derfor et stort behov for – uden at det går ud over servicen – at bibringe de unge et kendskab til deres forpligtelser og baggrunden herfor. Og netop her kan museet spille en aktiv rolle.

SKAT har i flere år haft en indsats over for unge. Der er således lavet en særlig hjemmeside: SKAT for unge, der fortæller om skatteopgaven bl.a. ved hjælp af spil. Men også skattehistorien og museet er med på hjemmesiden. Der tilbydes materiale til skolelærere og at medarbejdere fra SKAT, som led i undervisningen, kommer ud på skolerne og fortæller de unge om skat.

Det må forventes, at SKATs aktiviteter over for de unge intensiveres i de kommende år, og at det får en prioriteret plads i de årlige virksomhedsplaner. En af metoderne til at få flere skoler til at tage emnet op i undervisningen er at gøre sammenkædningen over til historien mere tydelig. Det kan både være med udgangspunkt i samfundsfag, hvor det historiske element tages med, eller i historieundervisningen og i told- og skattehistorien med afsæt i opgavens betydning for den enkelte i nutiden. I begge tilfælde vil museet kunne bidrage

både med undervisningstilbud via det digitale museum, men som nævnt også ved udlån eller tilrettelæggelse af vandreudstillinger på andre museer, som kan besøges og indgå i undervisningen. Der er derfor lagt op til, at museet i højere grad skal samarbejde med Koncerntrets kommunikationskontor og kontoret for innovation og videndeling – hvor museet også organisatorisk vil blive placeret.

Et af de tiltag, hvor vi som skatteorganisation årligt kommer i kontakt med rigtig mange mennesker, er Kulturnatten i København. Den har efterhånden udviklet sig til en af de store begivenheder i Skatteministeriet – ikke mindst på grund af SKATs tjenestehunde, som er en sikker garant for underholdning. Også i den forbindelse er det et ønske, at museet kommer til at spille en mere aktiv rolle. Dels ved at have en permanent udstilling i ministeriets lokaler på Christianshavn, dels ved at lave særudstillinger netop i forbindelse med Kulturnatten. Der er også mange byer i provinsen, som afholder en Kulturnat, hvor det vil være oplagt at SKAT byder sig til, enten ved en af vores indsatsbiler eller hvis vi har en adresse i byen. Også her vil der være mulighed for, at museet kan stå for en mindre udstilling, der kan skærpe lysten til at lære om vores historie.

Museet som led i personalepolitikken.

Det er en væsentlig force ved SKAT, at en stor del af medarbejderne er beskæftiget i organisationen hele deres arbejdsliv. Og ikke nok med det – tilknytningen kan ofte gå tilbage i flere generationer. Det skaber stabile og loyale medarbejdere,

der er med til at sikre, at vigtig viden ikke går tabt. Der er imidlertid en generel tendens i samfundet til, at medarbejdere skifter hyppigere arbejdsplads, og der bliver derfor også en større konkurrence om at holde på de kloge hoveder. Et væsentligt element hertil kan være et godt socialt og kollegialt sammenhold og en stolthed over arbejdsopgaven. De fælles værdier, som organisationen bygger på, er derfor vigtige at få illustreret over for medarbejderne og bevare for eftertiden. Og det er vigtigt for innovationen til at klare morgendagens opgaver at bevare og kende den fortid, som vores arbejdsopgaver bygger på. Derfor har museet også en formidlingsrolle i forhold til personalet. Men også her kan vi konstatere, at det er begrænset, hvor mange af vores medarbejdere, der rent faktisk besøger eller har besøgt museet. Det er måske ikke en rejse værd, og det klassiske etatsmuseum appellerer måske ikke umiddelbart til den yngre del af medarbejderstaben.

Så også her bør der ske en nytænkning. Brugen af digitale medier og forbindelsen til SKATs intranet er oplagt. Muligheden for at medvirke til arrangementer eller udstillinger på de enkelte skattecentre, evt. som vandreudstillinger, vil som nævnt også være en mulighed. Og så har der været et ønske om at knytte en stærkere forbindelse mellem Told- og Skattehistorisk Selskab og museet, så man arbejder mere sammen for at udbrede kendskabet til told- og skattehistorien, ikke mindst blandt vores nuværende eller tidligere medarbejdere. En mulighed kunne være at lade selskabet være en støtteforening til museet og stå for arrangementer rundt omkring i landet, evt. i sammenhæng med en vandreudstilling fra museet.

Afslutning

Selvom tiden måske er løbet fra et klassisk etatsmuseum, er tiden ikke til at give afkald på historien og dermed kaste viden ud. Netop i en forandringstid er det vigtigt at holde fast i historien og de værdier, der danner grundlag for vores virksomhed. Hermed viser vi også de mange medarbejdere i skattens eller toldens tjeneste - hvad enten det har været i kommunerne eller i staten - respekt.

Det er vores håb, at det nye Told- og Skattemuseum i langt højere grad kan medvirke hertil.

Told- og Skattemuseet på Langelinie har sidste åbningsdag søndag d. 18. december 2011.

Indholdsfortegnelse

Claus Rafner:

Lokalskatter og
købstadskommuners. 44

Gunnar Viby Mogensen:

Boganmeldelse:
Vi agter ... fra torskegilder til
klageportals. 66

Leon Jespersen:

Told og Skat gennem 400 års. 70

Ole Degn:

Skagen Toldkammers. 70

Jeppe Klok Due og Gunnar Jacobsen:

Vandskade i Selskabets boglagers. 80

Ole Kjær, Morten Meinert Jensen

og Tora Ribers:

Det nye Told- og Skattemuseum ..s. 81